

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Humán Tudományi Szekció

---

## ÜTKÖZŐ NARRATÍVÁK

### GÖRGEI ARTÚR KETTŐS ÁBRÁZOLÁSA BÁTORI SCHULCZ BÓDOG HONVÉD EZREDES VISSZAEMLEKEZÉSEIBEN

*Kréz Gellért*

A pályamunka lezárásának időpontja: 2025. január 15.

*A dolgozat a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-1 kódszámú Új Nemzeti  
Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott  
szakmai támogatásával készült*

## Tartalomjegyzék

|                                                                          |    |
|--------------------------------------------------------------------------|----|
| 1. Bevezetés .....                                                       | 2  |
| 2. A mű keletkezése.....                                                 | 3  |
| 3. A műfaj kérdése.....                                                  | 10 |
| 4. Görgei Artúr ábrázolásának problémája.....                            | 14 |
| 5. A Görgei Artúrról és Klapka Györgyről szóló fejezet keletkezése ..... | 26 |
| 6. Kitekintés: a Függetlenség-botrány .....                              | 30 |
| 7. Záró gondolatok.....                                                  | 32 |
| 8. Bibliográfia.....                                                     | 35 |

## 1. Bevezetés

Az 1848–49-es szabadságharc a 19. századi Magyarország egyik legmeghatározóbb történelmi élménye volt, amelyről az egykori résztvevők és szemtanúk művek sokaságában írták meg személyes emlékeiket. Ezen alkotások egyike volt az 1870-ben kiadott *Bátori Schulcz Bódog emlékiratai 1848/9-ki szabadságharczból* című könyv, amely a címszereplő ezredes, illetve Egervári Ödön akadémiai hivatalnok és 1849-es honvéd hadnagy közös munkájának eredményeként látott napvilágot.

Annak ellenére, hogy a meglehetősen összetett műfajú kötettel Bátori Schulcz Bódog<sup>1</sup> elégedett volt, az elkészült mű lapjain valójában egészen eltérő szerzői koncepciók feszülnek egymásnak, de komoly múltértelmezési különbségre is találhatunk példát. Utóbbi probléma hátterét kutatva jelen dolgozatban a könyvvel kapcsolatos kérdések közül Egervári Ödön sajátos – Schulcz álláspontjával gyakorta szembemenő – szerkesztői tevékenységét Görgei Artúr kettős ábrázolásán keresztül kívánom bemutatni.

A problémafelvetés megfogalmazásában kiemelt jelentőséget kell tulajdonítanom a tapasztalattörténeti olvasmányaimnak, munkám az inspiráció ellenére azonban nem sorolható be egyértelműen a diszciplína határai közé. Kétségtelen, Schulcz és Egervári Görgeivel, illetve a szabadságharc végnapjaival kapcsolatos történelmi tapasztalatának elbeszélési módozatai is a dolgozat tárgyát jelentik, az ezredes eredeti kéziratának hiányában azonban legalább ilyen fontosnak tartottam a kötet kérdéses szerzőségű szöveghelyeinek narratológiai és filológiai elemzését. A szerzői motivációk feltárásán túl arra kívánok kísérletet tenni tehát, hogy szétválasszam egy olyan szöveg különmemű elemeit, amelynek eredeti kézírata elveszett, így a címlapon szereplő emlékiró mondanivalóját elsősorban a sajtó alá rendező interpretációjában ismerjük.

---

<sup>1</sup> Nevének több változata is ismert, hiszen élete során maga az ezredes is több formában használta azt. Születési neve Schulcz Félix József volt, magyar nemzeti identitásának fellángolását követően, 1848-ban viszont a magyarosabb Sulcz Bódog alak használta mellett döntött. 1849 júniusában aztán egy sikeres névváltoztatási eljárást követően már Bátori Bódogként írhatta alá a keze alatt megforduló iratokat. Ez valamikor a neoabszolutizmus évei alatt (egy névjegykártya tanúsága szerint legkésőbb 1861-ben) annyiban formálódott tovább, hogy születési vezetéknévéhez részben visszatérve a Bátori Schulcz Bódog változat mellett tette le a voksát, ezúttal véglegesen. Mivel az ezredes a könyv kiadásának idején utóbbi névalakot használta, dolgozatomban én is ehhez tartom magam. – OSZK Kt. An. 10.735.

## 2. A mű keletkezése

### 2.1. Két veterán egymásra talál

Bátori Schulcz Bódog és későbbi biográfusa, Egervári Ödön 1867. június 2-án ismerkedett meg a buda-pesti honvédegylet alakuló gyűlésén.<sup>2</sup> Az ekkor 63 éves Schulcz előbb császári-királyi tisztként szolgált, majd az 1848–49-es honvédsereg katonája lett. Az ezredes nagyothallása ellenére több kiemelkedő katonai siker részesének mondhatta magát, aminek eredményeként más tisztársaihoz hasonlóan az ő karrierje is látványosan felgyorsult a szabadságharc alatt: 1848. októberi szolgálatba állását követően rövid időn belül a 17. honvédzászlóalj parancsnoka lett, majd 1849 januárjában a születőben lévő I. hadtest egyik dandárjának vezetését bízta rá Klapka György. A tavaszi hadjárat alatt Görgei Artúr főszeregében, a későbbiek során pedig Komárom falai alatt is kitűnt rátermettségével.<sup>3</sup>

A vagyontalan ezredes komáromi kapitulánsként menlevélben részesült, így a fegyverletételt követően a plébánosként szolgáló öccséhez költözhetett a Hont vármegyei Garamkövesdre. Visszavonultan élt, 1852-ben a Piringer Mihály-féle függetlenségi szervezkedésben való feltételezett részvételéért azonban öt hónapot volt kénytelen Bécsben raboskodni, mielőtt megfelelő bizonyítékok hiányában szabadon bocsátották volna.<sup>4</sup> Az agglegény 1861-ben honvédegyleti elnökként még aktivizálta magát, az az évi országgyűlés berekesztését követően viszont távol tartotta magát a közéletben való cselekvő részvételtől. A kiegyezést követően újjászerveződő Hont megyei egylet életében már csupán tiszteletbeli elnökként vállalt szerepet, ilyen minőségében hívták meg a buda-pesti egylet alakuló gyűlésére is.<sup>5</sup>

---

<sup>2</sup> Bátori Schulcz Bódog levele Egervári Ödönhöz (a továbbiakban: Bátori Schulcz Egervárihoz). Garamkövesd (a továbbiakban: Gk.), 1867. jún. 22., MNL OL P 2256. Nr. 29–30.

<sup>3</sup> Rendeletek. Közlöny, 1848. dec. 8. 855.; A felső-tiszai hadtest parancsnoksága közli Sulcz őrnaggyal dandárparancsnoki kinevezését. Tokaj, 1849. jan. 14., HL 1848/49. 9/201., Kedves 2002. 195–196.

<sup>4</sup> Letartóztatásának okát az a levél szolgáltathatta, amelyet a Holsteinben elfogott Piringer Mihály írt Schulczhoz, arra azonban nincs forrásunk, és az ítéletet látva a hadbírósnak sem volt rá bizonyítéka, hogy az ezredes valóban kapcsolatban is állt Piringerrel vagy netán az őt szintén fontos szervezési feladatokra felkérő Makk Józseffel. Gyanúsításának alaptalansága mellett szól, hogy mind az 1867-ből származó rövid, évkönyvszerű önéletrajzában és az Egervári Ödön által kiadott visszaemlékezésekben, mind az uralkodó felé továbbított 1868-as nyugdíjkérelmeiben is ártatlanságát hangsúlyozta. Schulcz eddigi kutatásaim alapján megismert személyiségjegyei, különösen a tiszti becsületet alapértéknek tartó jelleme alapján feltételezhetően nem hazudott volna ebben az ügyben a kiegyezést követően. – Egervári 1870. 112.; Bátori Schulcz Bódog önéletrajza. H. n. [Gk.], 1867. máj. 31. (a továbbiakban: Önéletrajz), MNL OL P 2256. Nr. 29.; Bátori Schulcz Bódog hadbíróági ítélete. Pest, 1852. júl. 20., HL IV. 7./113. 680–681. pag.; Bátori Schulcz folyamodványa az uralkodóhoz. Gk., 1868. júl. 15., HL I. 3./2. Abt. 21–8/20.; Makk utasítást küld Bátori-Schulcz Bódog „pesti hónapnak” a Dunavölgye megszervezésére. Hamburg, 1851. szept. 15. In: Jánossy 1948. 584. – Amennyiben az összeesküvésekben való részvételének bármilyen alapja lett volna, az valószínűleg a hatóságok kezébe került volna, és ebben az esetben komoly büntetésre számíthatott volna, akárcsak a Makk-féle szervezkedésben elítélt plébánosok, akiket többéves börtönre ítélték. – *Zakar Péter*: Pestről Bécsbe. Függetlenségi összeesküvésekben részt vett papok elleni vizsgálatok az 1850-es években. Aetas 39. (2024) 4. sz. 81–92.

<sup>5</sup> Mikár 1869. 51–52.; Egervári 1870. 6., 116–117.

1867. júniusi fővárosi látogatása idején a 19 évvel fiatalabb Egervári (születési nevén: Potemkin) Ödön felelt Schulcz idegenvezetéséért. Az ekkor akadémiai korrektorként dolgozó volt honvéd hadnagy 1848-ban egy vándorszínész társulatot hátrahagyva szegődött a szabadságharc zászlaja alá, hogy aztán a 14. (Lehel) huszárezredhez csatlakozva Arad, majd Temesvár ostrománál harcoljon. A fegyverletételt követően a hivatalnoki lét mellett újság- és drámaíróként is igyekezett érvényesülni,<sup>6</sup> az ismertséget azonban az 1848–49-hez kapcsolódó történeti munkái hozták meg számára. Ezek közül – a Bátori Schulcz Bódogról szóló mű mellett – *Az 1849-iki magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi s temesvári táborozással* című, önéletrajzi elemekben is gazdag kötetet érdemes kiemelni, erre az 1867-ben kiadott műre ugyanis a tanulmány későbbi oldalain még hivatkozni fogok.<sup>7</sup>

A hivatalnokról szerzett pozitív benyomások hatására Schulcz néhány héttel a pesti látogatását követően egy szívességgel fordult új ismerőiséhez, szeretett volna ugyanis hozzáférni egy, az általa Bodrogheresztúrnál aratott diadal (1849. január 23.)<sup>8</sup> értékelésével kapcsolatos irathoz, amelyet tudomása szerint az Akadémia Hadtudományi Alosztálya készített. A megkeresés hátterével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy Schulcz úgy érezte, erről az ütközetről, vagyis önálló hadvezéri ténykedésének csúcspontjáról méltatlanul kevés szó esik a szabadságharcról szóló történeti összefoglalókban, holott ő a felső-tiszai harcok fordulópontjaként élte meg az összecsapást.<sup>9</sup>

Az ezredes által keresett iratnak a korrektor nem találta nyomát az Akadémia irattárában, ezt követően pedig jó időre látszólag meg is szakadt a veteránok közötti kapcsolat. Egervári végül másfél év múlva, 1868 novemberében kereste meg Schulcz Bódogot azzal, hogy szeretné kiadni a visszaemlékezéseit. Az ezredes válaszában köszönetét fejezte ki, hogy ekkora megtiszteltetésben lehet része, egyúttal pedig a mű fő kérdését is megadta biográfusa számára: „*voltam é tényező a nagy nemzeti függetlenségi harczban, vagy nem?*”<sup>10</sup> Schulcz a felkérést követően lázas munkába fogott, és december végére elkészítette önéletrajzát, amelyet kézhez

---

<sup>6</sup> Potemkin (később Egervári) Ödön szócikk. Bona 1998–1999. II. 711–712.; Egervári (Potemkin) Ödön szócikk. Szinnyei 1893. 1220–1221.

<sup>7</sup> Ezekhez hasonló jelentőségű mű a részben Egervári által szerkesztett *Honvédvilág* című kétkötetes antológia, amely a kiegyezés utáni 1848–49-es irodalom egyik első fajsúlyos darabja volt. Lásd: *Kunsági [Illésy György] – Potemkin [Ödön]: Honvédvilág*. Pest, 1868. I–II.

<sup>8</sup> A bodrogheresztúri ütközetről bővebben lásd: Dér 2015. 51–55.; Hajagos 2022. 66–69.

<sup>9</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz. Gk., 1867. jún. 22., MNL OL P 2256. Nr. 29–30.

<sup>10</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz. Gk., 1868. nov. 12., MNL OL P 2256. Nr. 34.; ill. 1868. dec. 3., MNL OL P 2256. Nr. 39. – Dolgozatomban a Schulcz leveleiből származó szövegrészeket a jelenlegi helyesíráshoz közelítve, ugyanakkor a régies alakokat, valamint Bátori Schulcz sajátos magyarságának jellegzetességeit megőrizve adom közre.

kapva Egervári az elkövetkező, 1869-es évet a mű megírásával, illetve a kiadás pénzügyi háttérének megteremtésével töltötte.<sup>11</sup>

Ezen egymással párhuzamosan zajló folyamatok vizsgálatára Schulcznak a biográfusához írott levelei szolgálnak forrásként, amelyek közül 36 darabot sikerült fellelnem a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának P Szekciójában, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában folytatott kutatásaim során. Az említett közgyűjtemények között megoszló Egervári-hagyatékban ezen 1867 és 1879 között keletkezett iratokon túl fennmaradt továbbá jónéhány, az ezredes által készített önéletrajztöredék, valamint rajzok és térképek is.

Sajnálatos módon a biográfus válaszleveleit már nem áll módunkban elolvasni, Bátori Schulcz ugyanis halálára készülve feltehetően tűzre vetette azokat más személyes irataival egyetemben. Ennél is nagyobb veszteséget jelent azonban, hogy valószínűleg az Egerváritól visszakért sajátkezű önéletrajza is a lángok martalékává vált.<sup>12</sup> Ahogy a későbbiekben láthatjuk, szerencsére ezek hiányában is lehetséges beazonosítani olyan sorokat és bekezdéseket az elkészült könyvből, amelyek egyértelműen Schulcztól származnak.

Az ezredes vázlatai nyomán készült térképeket is tartalmazó kötet megjelenésére 1870 januárjában került sor Wodianer Fülöp pesti kiadójánál. Az előfizetők és az érdeklődők nagy számára való tekintettel rövidesen egy második kiadással is jelentkezni kellett,<sup>13</sup> amiben nagy szerepe volt annak, hogy az 1867 utáni szabadabb légkör újfajta közbeszédet hozott 1848–49-ről, ezzel párhuzamosan pedig az igény is megnövekedett az ilyen témájú írások, különösen a katonai visszaemlékezések iránt.<sup>14</sup>

A könyvben Egervári Schulcz Bódog életútját követi végig, a címnek megfelelően középpontban a dandárparancsnok szabadságharc alatti működésével. A romantikus történetírás jellegzetességeit<sup>15</sup> magán viselő kötet többszöri áttekintését követően arra a következtetésre jutottam, hogy alapvetően hiteles forrásról beszélhetünk, mindamelllett persze,

---

<sup>11</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz. Gk., 1868. dec. 29., MNL OL P 2256. Nr. 45.; ill. 1869. jan. 9., MNL OL P 2256. Nr. 46.; Kréz 2025. (megjelenés alatt)

<sup>12</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz. Gk., 1868. dec. 29., MNL OL P 2256. Nr. 45.; ill. 1875. máj. 29., MNL OL P 2256. Nr. 101.

<sup>13</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz. Gk., 1870. jan. 15., MNL OL P 2256. Nr. 80.; ill. 1870. febr. 3., MNL OL P 2256. Nr. 82.

<sup>14</sup> Hermann 1994. 125.; Kréz 2025. (megjelenés alatt)

<sup>15</sup> Egervári 1869-ben több Schulcz Bódoggal kapcsolatos cikket is megjelentetett *A Honvéd* c. újságban, hogy hírverést csináljon a készülő könyvnek. Egyik ilyen írásában a szerző Thaly Kálmán Vak Bottyánról szóló biográfiáját (*Thaly K.: Bottyán János. II. Rákóczi Ferenc fejedelem vezénylő tábornoka. Történeti életrajz a kurucz-világ hadjárataival. Bécs, 1865.*) jelölte meg követendő mintaként. – *Egervári Ödön: A bodrog-kereszturi csata 1849-ik évi jan. 22 és 23-án. A Honvéd, 1869. febr. 2.*

hogy az emlékezés mechanizmusából fakadóan a szerzők egyes sikereknek (így például a bodrogkeresztúri ütközetnek) nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a kelleténél.<sup>16</sup>

## 2.2. A mű és annak célja – Schulcz szemszögéből

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a műre a szerzőpáros elsősorban mégiscsak eszközként tekintett, és nem egyszerűen az ezredeshez kapcsolódó hőskultusz építésének eszközeként. A levelek és más Schulczhoz köthető dokumentumok alapján úgy tűnik, a veterán elégedetlen volt amiatt, hogy a szabadságharc kormányzata nem adta meg számára a vezérőrnagyi előléptetést 1849-ben. Hiányérzete bizonyára barátai előtt sem volt ismeretlen, Egervári felkéréséről értesülve azzal bízatták ugyanis az ezredes önéletrajza összeállítására, hogy majd „*a tudomány kinevezi a tábornokot.*”<sup>17</sup>

Ez a kérdés látszólag olyannyira fontos volt Schulcz számára, hogy tényleges előléptetési okmány hiányában tisztelői még egy egészen sajátos magyarázatot is alkottak a vezérőrnagyi rendfokozat használatának jogosságával kapcsolatban, amit maga a veterán is ismertetett az 1867-ből származó rövid, évkönyvszerű önéletrajzában. Egy ez alapján íródott újságcikk szerint az, hogy Schulczot „*tábornoki címmel illetik*” egyrészt onnan ered, hogy Bodrogkeresztúrnál (egyébként még őrnagyként) önállóan aratott egy hadvezéri kvalitásokról tanúskodó diadalt, másrészt pedig „*minden hadseregben a dandárnok (Brigadier-General)*”<sup>18</sup> „*úgyis tábornoknak címeztetik.*”<sup>19</sup> Ezt az álláspontot Egervári is magáévá tette, és az elkészült kötetben a Schulcz-levelekből sugárzó elégedetlenségnek hangot adva méltatlannak minősítette a vezérőrnagyi előléptetés 1849-es elmaradását.<sup>20</sup>

Az ezredes feltehetőleg az 1868 után újjászülető honvédséghez is szívesen visszatért volna, biográfusa a mű bevezetésében ugyanis így fogalmaz: „*Bátori jelenleg is egészséges, kedélyes férfit, tele életkedvvel, s a hazának nagy szolgálatokat tehetne még.*”<sup>21</sup> A szerző itt egyszerű hízelt helyett jól láthatóan Schulcz pontos véleményét tolmácsolta az olvasók felé, hiszen fizikai állapotával kapcsolatban egészen hasonló gondolatokat vetett papírra maga a mű hőse is

---

<sup>16</sup> Kréz 2025. (megjelenés alatt)

<sup>17</sup> Bátori Schulcz Egervárhoz. Gk., 1868. nov. 15., MNL OL P 2256. Nr. 35.

<sup>18</sup> Dandártábornok

<sup>19</sup> Önéletrajz, MNL OL P 2256. Nr. 29.; Mittermaier Alajos: Bátori (Schulcz) Bódog honvédtábornok. Hazánk s a Külföld, 1867. okt. 17.

<sup>20</sup> Bátori Schulcz Egervárhoz. Gk., 1868. nov. 15., MNL OL P 2256. Nr. 35.; Egervári 1870. 7.

<sup>21</sup> Egervári 1870. 9.; Schulcz függetlenségi elkötelezettsége mellett szintén erről a motiváltságáról árulkodik Egervárhoz írott első levele, amelynek utóiratában bizalmasan arról vallott leendő biográfusának, hogy 62 évesen is újra magára öltötte volna régi egyenruháját, amennyiben a Klapka által vezetett poroszországi magyar légió trencsényi betörése nyomán új szabadságharc bontakozott volna ki 1866 augusztusában. – Bátori Schulcz Egervárhoz. Gk., 1867. jún. 22., MNL OL P 2256. Nr. 30.

ezekben az években.<sup>22</sup> A Honvédelmi Minisztériumhoz eljuttatott 1867-es nyugdíjkérelme zárásaként nem csupán azt jelentette ki, hogy továbbra is ereje teljében érzi magát, de leszögezte, hogy nagyothallásának remélt enyhülését követően ismét felajánlja majd szolgálatait a közeljövőben megszerveződő honvédség számára.<sup>23</sup> Az ezzel járó fizetés vagy nyugdíj kérdése számára anyagi szempontból sem volt mellékes, a szabadságharc utáni évtizedekben ugyanis testvére biztosította szerény megélhetését, cs. kir. főhadnagyi nyugdíját pedig csak 1868-tól folyósították számára.<sup>24</sup>

A fentiek fényében úgy vélem, a Schulcz-visszaemlékezés kiadásának hátterében ott kell látnunk aényt, miszerint a nagyothallása és szerény anyagi helyzete felett búslakodó dandárparancsnok Egervári munkája által remélte elérni az országos hírnév mellett honvédségi reaktíválását, valamint ideális esetben előléptetését is. Kétségtelen, az utóbbi két cél teljesülésére valójában kevés esély mutatkozott.

Schulcz az ezredesi rendfokozatot is csak a szabadságharc végén (1849 augusztusában), államfői és miniszteri megerősítés nélkül kapta meg Klapka Györgytől, a vezérőrnagyi előléptetés megszerzésétől tehát meglehetősen távol állt. 1868 után a honvédséghez márpedig csak a szabadságharc alatt viselt (vitás esetben annál alacsonyabb) rendfokozattal vették át az egykori '48-asokat, a tábornokká avanszálás valószínűségét pedig erősen csökkentette a tény, hogy az új fegyveres erő történetének első éveiben az egykori honvédtisztek közül nem is kerülhetett ki vezérőrnagy.<sup>25</sup>

Az előléptetés mellett az ezredes esetleges reaktíválásának esélye szintén meglehetősen kérdéses volt, hiszen – annak ellenére, hogy a kiegyezést követő években saját elmondása szerint valamelyest javult a hallása – egészségügyi problémájának pusztá ténye alapjaiban gátolta érvényesülését.<sup>26</sup> Schulczot a cs. kir. hadsereg is éppen az egyre súlyosabbá váló nagyothallása miatt nyugalmazta 1848 augusztusában,<sup>27</sup> csak hogy az akkor 44 éves veterán szerencséjére két hónappal később már szolgálatba is állhatott a magyar honvédseregben a nagy tiszthiányra való tekintettel.<sup>28</sup> A csekély békeállományú dualizmus kori magyar haderő számára a puskaropogást is csak nehezen halló veterán szolgálatai viszont már nem voltak

---

<sup>22</sup> Batori Schulcz Egervárhoz. Gk., 1867. jún. 22., MNL OL P 2256. Nr. 30.; ill. 1869. dec. 2. MNL OL P 2256. Nr. 71.

<sup>23</sup> Batori Schulcz folyamodványa a honvédelmi miniszterhez. Gk., 1867. júl. 20., HL I. 3./2. Abt. 21–8/20.; Balla 2018. 129.

<sup>24</sup> Thaly 1891. 52–53.

<sup>25</sup> Hajdu 1999. 259–260.

<sup>26</sup> Batori Schulcz Egervárhoz. Gk., 1869. máj. 11., MNL OL P 2256. Nr. 59.

<sup>27</sup> Önéletrajz, MNL OL P 2256. Nr. 26.; ÖStA KA Pensionsbücher S. 314.

<sup>28</sup> Önéletrajz, MNL OL P 2256. Nr. 26.; Rendelet. Közlöny, 1848. okt. 11. 617.

nélkülözhetetlenek, főleg annak fényében, hogy Schulcz az 1868-as újjászervezés idején 64 éves is elmúlt.<sup>29</sup>

Az ezredeshez hasonló korú, néhány éven belül amúgy is nyugalmazásra kerülő veterán tisztekkel általánosságban véve tehát nem számoltak az új honvédségben, ezért felmerülhet a kérdés: mindezek fényében miért remélte Schulcz, hogy ismét aktív katona lehet? Ennek hátterével kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy egyrészt a személyes ambíciók és álmok olykor könnyedén elszakadhatnak a realitás talajától, másrészt az életkor problémájára visszatérve: az ezredes közeli barátai között meglepő módon találhatunk egy ellenpéldát az 1803-as születésű (hősünknel néhány hónappal idősebb) Blaskovich Pál személyében. A korábbi nemzetőr-tiszt és országgyűlési képviselő 1869-ben tartalékos honvéd őrnagyi rendfokozatot kapott, 1873-as halála előtt pedig még az alezredesi előléptetést is megszerezte, közeli kapcsolatuk miatt éppen ezért joggal feltételezhetjük azt, hogy Blaskovich sikere motiválón hatott Schulczra.<sup>30</sup>

Nincs nyoma annak, hogy az ezredes kezdeményezte volna reaktiválását, hiszen bizonyára világos volt számára egy ilyen kérvény borítékolható elutasítása, a korábban említett források mégis egyértelműen arra utalnak, hogy Schulcz valamilyen formában mégiscsak szerette volna újra katonai hivatásának szentelni idős napjait. Úgy vélhette, a cél eléréséhez meglehetősen egyedi módon, egy parancsnoki működését hatásosan ábrázoló emlékiraton keresztül vezethet az út, Egervári tollára bízta tehát magát, remélve, hogy valóban beigazolódik barátai korábban már említett jóslata a történetírás erejével kapcsolatban.<sup>31</sup>

A biográfus az említett célok elérése érdekében az ezredes harctéri teljesítményét helyezte a mű középpontjába, olyannyira, hogy az ábrázolt korszak vezető politikusaihoz fűződő személyes élményeket (Schulcz és a jóformán megkerülhetetlen Kossuth Lajos egyik találkozását leszámítva) inkább kihagyta a műből – a politikai elit különböző tagjaival így legfeljebb csak említés szintjén találkozhatunk. A veterán ezredes határozott kérése ellenére nem került bele a könyvbe a Batthyány Lajossal és Deák Ferencsel történő megismerkedésének története, de hasonló a helyzet Wesselényi Miklós esetében is.<sup>32</sup>

Úgy gondolom, hogy a politikusok szerepeltetésének látványos mellőzése mögött az a tudatos koncepció állhatott, miszerint Egervári igyekezett a mű hőstét elhatárolni a közélettől, és inkább a reaktiválás, előléptetés és kultuszépítés szempontjából releváns katonai érdemekre helyezte a

---

<sup>29</sup> Hajdu 1999. 258–259.; Szinnyei 1887. 459. – Köszönöm Hermann Róbert és Kedves Gyula értékes észrevételeit.

<sup>30</sup> Ebeczki Blaskovich Pál szócikk. Bona 2015.; Bátori Schulcz Egervárihoz. Gk., 1869. jan. 22., MNL OL P 2256. Nr. 53.

<sup>31</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz. Gk., 1868. nov. 15., MNL OL P 2256. Nr. 35.

<sup>32</sup> Bátori Schulcz Bódog önéletrajztöredéke. H. n. [Gk.], é. n. [1869], MNL OL P 2256. Nr. 73.

fókusz. A politikától való távolságtartást nagyban indokolta, hogy a mű kiadását egy évvel megelőzően tartott országgyűlési választás, valamint a pártok azt övező küzdelme heves társadalmi indulatokat korbácsolt fel Magyarországon.

A szélsőbalhoz köthető demokrata körök erőszakos felszámolása mellett hatalmas felháborodást váltott ki például, hogy a Kossuth egyik nyílt levelének közlése miatt elítélt ellenzéki képviselő és hírlapszerkesztő, Böszörményi László éppen néhány héttel a Deák párt 1869. márciusi választási győzelmét követően hunyt el a börtönben.<sup>33</sup> A közéleti viszonyok ismeretében kifizetődőnek tűnhetett tehát egy olyan könyvet kiadni, amelyet elolvasva a nyilvános politizálástól amúgy is idegenkedő Schulcz személyét mindenki magáénak érezheti – pártállástól függetlenül.<sup>34</sup>

---

<sup>33</sup> Kolossa 1979. II. 816., 818.

<sup>34</sup> Batori Schulcz Egervárhoz, Gk. 1869. dec. 2., MNL OL P 2256. Nr. 71.

### 3. A műfaj kérdése

#### 3.1. „Bátori iratainak eredeti varázsa nélkül”

Az ezredes együttműködésük elején feljogosította biográfusát arra, hogy önéletrajzát „használja kedve szerint, akkint, miként gondolja.”<sup>35</sup> Ehhez az engedélyhez a későbbiekben is tartotta magát, az igazságra való törekvést leszámítva ugyanis nem támasztott kritériumokat, a kézirat ellenőrzése során pedig mindössze tényszerű hibákat javított ki.<sup>36</sup> Ennek a széleskörű szerkesztői szabadságnak végül az lett az eredménye, hogy az elkészült könyv lapjain a két veterán részint különböző szerzői koncepciói, Görgei Artúr esetében pedig eltérő múltértelmezésük is megnyilvánul. A soron következő bekezdésekben először a műfaji jellemzők ellentétére szeretnék rávilágítani, mivel innen eredeztethető a kettős Görgei-kép problémája is.

Egervári Ödön egy összetett műfajú kötetet állított össze, amelyben az önéletrajz, a memoár és biográfia sajátosságai egyaránt fellelhetők. A fogalmi kereteket a következőkben a Sipos Balázs által is mérvadónak tekintett *Világirodalmi lexikon* vonatkozó szócikkeivel igyekszem tisztázni.<sup>37</sup>

Radnóti Sándor irodalomtörténész szavaival élve az önéletrajz „*az ember és a világ kölcsönhatását mutatja meg egy életút folyamatában, amelyben minden mozzanat az egyéniség kialakulását szolgálja, minden tény élettapasztalattá válik.*”<sup>38</sup> Ezzel a személyes műfajjal szemben Gera György megfogalmazásában a memoár (emlékirat) „*egy adott kor [...] bemutatásán túl általában a szerző szerepének igazolásául is szolgál.*” A visszaemlékező az ilyen művekben „*személyes élményeit csak a történelmi eseményekkel összefüggésben tolja előtérbe. Tanúskodik és nem vall.*”<sup>39</sup> A jól ismert biográfia, vagyis az életrajz pedig Radnóti szerint „*egy ember életének és működésének tanulságos, művészi vagy tudományos leírása*”, a fentiekkel szemben egy külső szemlélő által.<sup>40</sup>

Az általam tárgyalt mű narrátora egyértelműen Egervári Ödön: az ő nézőpontjából ismerjük meg az ezredest, az ő múltértelmezését olvashatjuk, az általa elvégzett alkotómunka pedig leginkább egy életrajz megírásának folyamatához hasonlítható, ennyiben tehát biztosan

---

<sup>35</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz, Gk., 1868. dec. 29., MNL OL P 2256. Nr. 45.

<sup>36</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz, Gk., 1869. nov. 8., MNL OL P 2256. Nr. 64.; ill. 1869. nov. 24., MNL OL P 2256. Nr. 69.; ill. 1870. (pontos dátum nélkül), MNL OL P 2256. Nr. 97–98.

<sup>37</sup> Sipos 2022. 69.

<sup>38</sup> Radnóti 1984. 660.

<sup>39</sup> Gera 1972. 1094.

<sup>40</sup> Radnóti 1972. 1046.

biográfiairól beszélhetünk. Azért csak ennyiben, mivel a könyvet az ezredes emlékirataiként megjelölő címnek megfelelően mégiscsak találhatunk beazonosíthatóan Schulcztól származó mondatokat a kötetben, továbbá nem akadtam arra utaló jelre, hogy Egervári más műveket is felhasznált volna forrásként munkája során. Túlzás lenne az Akadémia hivatalnokát – modern kifejezéssel élve – a dandárparancsnok szellemírójának nevezni, de kétségtelen, hogy gyakorlott szerzőként bizonyos mértékben mégiscsak a Schulcz által papírra vetett gondolatok befogadhatóvá tétele volt a célja. Az ezredestől származó források bonyolult nyelvezetének<sup>41</sup> fényében ez a kiadó részéről is jogos elvárás lehetett.

A mű feldolgozását követően arra a következtetésre jutottam, hogy amíg Egervári látszólag egy tényközpontú memoár átalakítása révén írta meg művét, addig a biográfus hagyatékában fennmaradt Schulcz-töredékek (szám szerint 5 szöveg) azt sejtetik, hogy az ezredes inkább egy személyes jellegű önéletrajzt szeretett volna megalkotni. Ezek a Schulcz által írt források érdekes módon kizárólag anekdotákat tartalmaznak, amelyeket Egervári nem tekintett a mű szempontjából relevánsnak, személyes történeteket így leginkább ott találunk a könyvben, ahol azok a főhős nagyságát, személyének jelentőségét hivatottak érzékeltetni (például Kossuth Lajoshoz, Mészáros Lázárhoz és más híres tábornokokhoz fűződő emlékek) vagy éppenséggel egybevágunk a biográfus múltértelmezésével, mint ahogy Görgei esetében láthatjuk majd.

Azt mindenesetre túlzás lenne kijelenteni, hogy Egervári egyszerűen csak lesöpörte volna az asztalról Schulcz személyes történeteken alapuló koncepcióját, 1868–69-es levelei tanúsága szerint az ezredes ugyanis pontosan tisztában volt azzal, hogy biográfusa inkább egy tényeken alapuló mű megalkotását tűzte ki célul, ami egyébként logikus a korábban ismertetett, jól kitapintható célok fényében.<sup>42</sup>

Schulcz ettől függetlenül még jó ideig tervezte, hogy saját elbeszélésében is kiadja majd személyes emlékeire építő önéletrajzát, amelyben őt idézve: „*össze írom minden anekdotákat*”.<sup>43</sup> Úgy tűnik tehát, hogy a cím ellenére elsősorban Egervári műveként tekintett az alkotásra. A kiadás előtt néhány hónappal így írt erről biográfusának: „*Öné lesz a diadal, mert*

---

<sup>41</sup> A körmöcbányai születésű Schulcz egy heterogén nyelvi közegben nevelkedett, ahol a róla készült cs. kir. tisztí minősítések szerint a német, a magyar és a szlovák nyelvet is elsajátította. Ebből a többnyelvű háttérből fakad az ezredes sajátos nyelvhasználata is, leveleiben például feltűnően gyakoriak a németes szórendek, valamint a különböző nyelvű szövegrészek váltakozása. Magyartudása feltehetőleg a szabadságharcot követően élenként meg igazán, két altisztjének egykorú leírása szerint ugyanis 1849-ben még gyakran meggyűlt a baja a magyar nyelv használatával. A kortársait kiválóan ábrázoló Jókai Mór is megjegyezte róla egyik novellájában, hogy „*magyarul szörnyű rosszul beszél, de azért mégis mindig magyarul beszél, ha németül szólnak is hozzá.*” – ÖStA KA Conduitelisten Kt. 110.; Büttner 1989. 89.; Karsa 1993. 98.; Jókai 1989. 90.

<sup>42</sup> Batori Schulcz Egervárihoz, Gk., 1869. jan. 22., MNL OL P 2256. Nr. 52.

<sup>43</sup> Batori Schulcz Egervárihoz, Gk., 1868. nov. 25., MNL OL P 2256. Nr. 36.

*nem én, de Ön kiadja az emlékiratomat, én pedig mint emlék, 'A zsenge harczfi, szép anyáknak e hazának' [címmel fogom]*”.<sup>44</sup>

Nem csupán a személyes történeteket, de a Schulczra jellemző stílusjegyeket is körültekintő figyelemmel kell keresnünk a kötetben, Egervári ugyanis teljes mértékben a maga képére formálta a szöveget. Ezt az ezredes egy későbbi életrajzírója, Thaly István is érzékelte. Az ifjú joghallgató Thaly az Egervári-féle műre alapozva írta meg 1891-es biográfiáját, amelyben kiemelte, hogy kiadott visszaemlékezés *„sok és érdekes adatot juttatott a szabadságharcunk történetéhez. Csak az kár, hogy Bátorir iratainak eredeti varázsa nélkül; letörlé azt róla a jószándékú kiadó számítgatásaival, aprólékos jegyzéseivel.”*<sup>45</sup> Ahogy a későbbiekben láthatjuk, ezt a jogosan hiányolt varázst az Egervári által közbeszúrt idézetekben, illetve az utolsó, Görgeiről és Klapkáról szóló fejezetben ugyan bizonyos mértékben megelhetjük, a munka legnagyobb részét azonban életrajzként érdemes kezelni.

### 3.2. Műfaji sokszínűség a szabadságharc memoárirodalmában

A különböző műfajok keveredése természetesen nem egyedi vonás az 1848–49-es visszaemlékezések között, elég csak Csány László emlékirat és napló határán billegő (egyébként elveszett) művére vagy Jósika Miklós önéletrajzi elemekben bővelkedő regényére, az *Egy magyar család a forradalom alatt* című kötetre gondolni.<sup>46</sup> Általánosságban véve is elmondható, hogy nem gyakoriak a műfaji szempontból teljesen vegytisztának nevezhető személyes források, az pedig valószínűleg még ennél is ritkább, hogy egy átlagos emlékiró tisztában legyen az önéletrajz és a memoár közötti különbséggel. Ettől függetlenül a műfaji sokszínűség kérdésének taglalása korántsem felesleges vállalkozás, Sipos Balázs szavaival élve ugyanis: *„nem az a kérdés, hogy az elbeszélő maga pontosan ismeri-e a műfaji szabályokat, ugyanis akár így, akár úgy, de mindenképpen alkalmazkodik valamiféle elgondolt rendszerhez.”*<sup>47</sup>

A személyes jellegű önéletrajz megalkotásának igénye márpedig remekül tetten érhető a Schulcz által lejegyzett – hol többé, hol kevésbé izgalmas – történetekben, amelyek Leiningen-Westerburg Károly, Szillányi Péter és Szinnyi József leírása alapján is oly jellemzőek voltak az anekdotázó ezredesre, *„ki lelkében örült, ha elmondhatta valamely kalandját.”*<sup>48</sup> A tiszt mesélőkedvéről hasonlóan sokat árul el egyik önéletrajztöredéke, amelyben egy sűrűn teleírt

<sup>44</sup> Bátorir Schulcz Egervárihoz, Gk., 1869. nov. 12., MNL OL P 2256. Nr. 66. – Kiegészítés tőlem. K. G.

<sup>45</sup> Thaly 1891. 25–26.

<sup>46</sup> Hermann 1994. 115–116.

<sup>47</sup> Sipos 2022. 76.

<sup>48</sup> Leiningen 1900. 163–164.; Szillányi 1850. 116–117.; Szinnyi 1887. 459.

oldalon át, a legapróbb részletekről sem megfélekezve ecsetelte annak történetét, hogyan is bukkant a bodrogheresztúri ütközetet követően aprópénz után kutatva egy télikabátjában megakadt puszkagolyóra.<sup>49</sup>

Egervárit ezzel szemben már a szabadságharc végnapjairól szóló 1867-es munkájában is inkább egy adatorientált, történetírói stílus jellemezte, nem a személyes élményeire fűzte fel az elbeszélés menetét. A biográfus egyébként nem csupán a Schulczról szóló mű esetében döntött úgy, hogy visszaemlékezés címszó alatt valójában külső szemlélőként mutatja be az eredeti emlékirót, hanem Lenkey Károly ezredes memoárjának sajtó alá rendezésekor is. *A Honvéd* című lap 1869-es évfolyamában folytatásokban megjelentetett szöveget olvasva pontosan ugyanezt a főszereplőt beszéltető módszert figyelhetjük meg.<sup>50</sup> A műfajok keveredésének oka tehát a két szerző eltérő preferenciáiban keresendő.

---

<sup>49</sup> Batori Schulcz Bódog önéletrajztöredéke. H. n. [Gk.], é. n. [1868–1869], MNL OL P 2256. Nr. 75.

<sup>50</sup> Újabb kiadására lásd: Lenkey Károly emlékirata 1848/1849-ről. Szerk. Misóczy Lajos. Eger, 1999. – Köszönöm Hermann Róbertnek, hogy felhívta a figyelmemet a műre.

## 4. Görgei Artúr ábrázolásának problémája

### 4.1. „De ő önkezevel letépte a babért” – Egervári és a Görgei-kérdés

A korábban felvázolt ütköző elképzelések sajátos elegyéből fakad a könyvön végigvonuló kettős Görgei-kép is. Egészen feltűnő ugyanis, hogy vannak olyan fejezetek, ahol Schulcz személyes élményei kapcsán (egyetlen kivétellel)<sup>51</sup> alapvetően pozitív, de rossz esetben is semleges szereplőként jelenik meg a fővezér,<sup>52</sup> ezzel szemben a világosi (pontosabban szőlősi)<sup>53</sup> fegyverletétel vonatkozásában pedig ott áll az Egervári által hangsúlyozott „undok árulás” vádja. A különböző narratívák a könyv utolsó előtti, Görgei Artúr és Klapka György hadvezéri kvalitásait összehasonlító fejezetében ráadásul össze is keverednek. Itt derül ki, hogy Schulcz nem tekintett árulóként a fővezérre.<sup>54</sup>

A szabadságharc leverését a későbbi aradi vértanú, Vécsey Károly hadtestében megélő Egervári ezzel szemben gyakorlatilag a kezdetektől tartotta magát az áruló-mítoszhoz, ami több írásában is visszaköszön. Logikusnak tűnik a magyarázat, hogy egykori hadtestparancsnoka sorsa miatt volt számára különösen is fontos, hogy felemelje a szavát Görgei ellen, azonban Kosáry Domokost idézve a hivatalnok valójában „a magyar ügy második Görgeyjének” tekintette Vécseyt.<sup>55</sup> Ugyan a szabadságharc végnapjairól írott könyvében ez ilyen nyíltan nem szerepel, az viszont tény, hogy Egervári ebben a művében valóban szélsőségesen negatív képet fest a kivégzett tábornokról, akit egy gyáva, alattomos árulóként mutat be, sőt véleménye szerint (Görgei 1849. augusztus 13-i fegyverletétele mellett) Vécsey borosjenői kapitulációja (augusztus 21.) volt az az esemény, amely ténylegesen megpecsételte a szabadságharc végkimenetelét, nem pedig a temesvári csatavesztés (augusztus 9.).<sup>56</sup>

A nyári hadjárat végnapjainak traumatikus élménye Egervári drámaírói munkásságán is erőteljes nyomot hagyott. Angyal Dávid (akivel a biográfus a pesti egyetem könyvtárában egy asztalnál dolgozott) mesélte el már idős történészként az ifjú Kosáry Domokosnak, hogy Egervári írta azt a Görgei-ellenes színdarabot, amelyet egykor több alföldi városban is nagy sikerrel játszottak, és amelyet ő az 1860-as években gyermekként személyesen is látott. Ugyan a dráma szövegkönyvét nem ismerjük, de Angyal emlékei szerint az előadás tetőpontján egy

---

<sup>51</sup> Lásd Görgei és Schulcz beszélgetését Henryk Dembińskiről. Egervári 1870. 45–46.

<sup>52</sup> Lásd Görgei Schulcznak adott parancsát az 1849. április 26-i komáromi csatában. Egervári 1870. 66.

<sup>53</sup> A fegyverletétel pontos helyszínére lásd: Hermann 2007. 664.

<sup>54</sup> Egervári 1870. 99., 123.

<sup>55</sup> Kosáry 1994. II. 11.

<sup>56</sup> Potemkin 1867. 160.

megcsonkult, koldusbotra jutott honvéd az áruló Görgeihez vágta a vesztegetés aranyait.<sup>57</sup> Mindez jól mutatja, hogy Egervárinak nem csupán határozott véleménye volt a kérdésben, de a maga módján (elsősorban a viszonylag sok emberhez eljutó drámája, illetve történeti munkái révén) szerepet is játszott az áruló-mítosz alakításában, ami megmagyarázza, miért nem elsősorban Schulcz Görgeivel szemben megértőbb álláspontját vázolta fel a műben.

Korábban már ejtettem szót arról, hogy a biográfus a kötet összeállítása során mellőzte a személyes történeteket, felhasználásuktól mégsem zárkózott el teljesen, sőt úgy tűnik, finoman át is alakította némelyiket. Jó példa erre Schulcz és Görgei Buda visszafoglalásának (1849. május 21.) másnapján játszódó beszélgetése, amelynek egy pontján a nagyothalló dandárparancsnok így szól a fővezérhez:

*„A függetlenség tényleg bebizonyult. És te (Görgey) híressé tevéd nevedet, mivel minden szerencsésen történt. Így van jól. Csak arra kérlek, kövesd lelked sugallatát. Eddigi működéseddel nagyon meg vagyok elégedve.”<sup>58</sup>*

Ugyan itt nem maradt fenn az ezredestől származó eredeti forrás, mégis gyanús, hogy ezt a megkonstruáltként ható szöveget ezen formájában a biográfus drámaírói vénájának köszönhetjük. A történet – elképzelésem szerint – remekül illene ugyanis egy Egervári-szindarabba, egészen pontosan az első felvonás végére, hiszen az idézett beszélgetés, az emlékirat utolsó Görgei–Schulcz párbeszédje tulajdonképpen azt hivatott előrevetíteni, hogy Világosnál (Szőlősnél) a tábornok mégiscsak csalódást okoz majd.

Ezzel tökéletesen megegyező üzenetet fogalmazott meg Egervári a Buda ostromáról szóló 1876-es eposzában is, amelynek nagy részében Görgei egy rokonszenves és szerény zseniként jelenik meg, olyasvalakiként, akibe az olvasó akarva sem láthatja be a későbbi áruló alakját. A történet végéhez közeledve éppen ezért hat igazi csattanóként a lírai én jövőbe tekintése:

*„E vár rohanása s hősi bevétele,  
Fényes tény s a haza örömmel lőn tele,  
S Görgeinek számos győzelmei között,  
Vezéri fejére legszebb babért tűzött.  
Melyet hű kezekkel ha tovább ápolja,  
Kegyelettel nevét a történet ója,  
De ő önkezével letépte a babért,*

---

<sup>57</sup> Kosáry 1994. II. 11.

<sup>58</sup> Egervári 1870. 72.

*Szíve megszünt verni a szent szabadságért.*<sup>59</sup>

A budavári dialógushoz egészen hasonló esetnek tűnik a két katona beszélgetése még a vesztes kápolnai csata (1849. február 26–27.) előtt, amikor is Görgei megérdeklődik a nagyothalló dandárparancsnoktól, hogy Henryk Dembińskinek, a honvédsereg népszerűtlen lengyel fővezérének hívei közé tartozik-e. Egervári szerint Schulcz erre azzal felelt, hogy *„mindaddig embere vagyok, míg előre megy. Én nem ismerek sem rokon-, sem ellenszenvet, s nem tudom, ha vajjon Kossuth Dembinszkybe vagy pedig beléd szerelmes-e.”*<sup>60</sup>

Elsőre megdöbbenően hathat, hogy egy tiszt (Kápolnánál még csak őrnagyi rendfokozatban) következmények nélkül ilyen szavakat engedhessen meg magának egy olyan, szükség esetén a szigorú retorzióktól sem visszariadó tábornokkal szemben, mint amilyen Görgei Artúr volt.<sup>61</sup> Az eset realitásával kapcsolatos kételyeket eloszlatni látszik azonban, hogy szabadságharc tisztikarában a rendfokozati különbségeket valójában meglehetősen szabadon kezelték a mindennapi érintkezés során. Schulcz ennek a közönségnek ráadásul az egyik ekkorra már-már országosan ismert<sup>62</sup> és tekintélyes tagja volt, aki Görgeivel – saját elmondása szerint – első találkozásuktól kezdve baráti viszonyt ápolt, azaz egy személyes beszélgetésben is többet engedhetett meg magának.<sup>63</sup> Nem az ellenvélemény felvállalása kérdéses tehát, hanem az, hogy valóban ilyen markánsan fogalmazott-e Schulcz.

Ez már csak azért is izgalmasnak tűnik, mivel minden jel arra mutat, hogy Egervári a párbeszéd átalakítása, megkonstruálása terén a Schulcz-visszaemlékezés kiadásának idejére már rendelkezett némi tapasztalattal. Nem csupán az ezredesről szóló művében találhatunk precedenst ugyanis arra, hogy saját narratívájának alátámasztása érdekében formáljon egy beszélgetést. A szabadságharc végnapjairól szóló művében például akad egy teljesen légből kapott jelenet, amelyben a temesvári csatavesztést követően Bem tábornok figyelmezteti tisztjeit, hogy egy meg nem nevezett gazember *„a haza, s a nemzet iránti hűtlenségre s a fegyelmetlenségre csábítja”* őket, mondandója zárásaként pedig drámai módon Vécseyre mutattva kijelenti, hogy ezen árulót a *„legelső állomáson föbe lövetem.”*<sup>64</sup>

A biográfus az általa kiadott visszaemlékezések esetében az egyszerű idézeteket is meglehetősen szabadon kezelte, amivel kapcsolatban egy, a *Vasárnapi Újság*ban közölt 1869-

---

<sup>59</sup> Egervári 1876. 18.

<sup>60</sup> Egervári 1870. 46.

<sup>61</sup> Egervári 1870. 44. A Görgei Artúr egyik parancsát az 1849. július 2-i komáromi csatában elégedetlenül kommentáló hadnagy megsebesítésére lásd: Görgey 1888. III. 7.

<sup>62</sup> Jókai 1989. 555.

<sup>63</sup> Köszönöm Hermann Róbert és Kedves Gyula erre vonatkozó értékes észrevételét.

<sup>64</sup> Potemkin 1867. 118.; Csikány 2022. 196.

es nekrológ szolgáltató perdöntő bizonyítékot számunkra. Akadémiai kollégája, Sasku Károly emlékére írt cikkében Egervári számos részletet közölt az elhunyt visszaemlékezéseiből, amely szerencsére több változatban is fennmaradt. Deák Ágnes és Kövér György megfogalmazásában a kérdéses idézetek azonban „nem egyeznek meg a jelenleg rendelkezésre álló két szöveg egyetlen helyével sem. Egervári vagy ismert egy harmadik szövegvariációt, vagy meglehetősen szabadon bánt a szövegekkel, különböző helyekről származó részleteket összevonva és stilizálva.”<sup>65</sup>

Látszólag éppen ez a helyzet a Schulcz–Görgei párbeszédok esetében is: Sasku átalakított gondolataihoz hasonlóan például a budavári dialógusban is találhatunk az ezredesre jellemző formai elemet, hiszen (ahogy azt a későbbiekben még látjuk majd) a „lelked sugallata” tipikusan Schulczra jellemző szóhasználat. Ennek ellenére valószínűnek tűnik, hogy Egervári szabadon formálta a dandárparancsnok által ismertetett történeteket, hiszen végeredményképp mind az árulás előrevetítése, mind a tábornoknak adott erős válasz feltűnően az ő narratívájához illeszkedik.

Amennyiben Schulcz Görgei-kérdésben alkotott tényleges véleményére vagyunk kíváncsiak, akkor a könyv végére illesztett, Klapka és Görgei hadvezéri teljesítményét összevető fejezetig érdemes lapoznunk, itt találhatunk ugyanis beazonosíthatóan az ezredestől származó szövegrészeket. Ezeket Schulcz sajátos magyarságának nyelvtani és stilisztikai jellegzetességei, gyakori szófordulatai, valamint rá jellemző tartalmi elemek alapján lehet beazonosítani.<sup>66</sup> Példának okáért az ezredes Egervárral szemben gyakran használt latin és francia idézeteket, filozófiai eszmefuttatásai, valamint morális állásfoglalásai pedig a levelei mellett a róla készített egykorú jellemrajzokban is előtűnnek. Leiningen-Westerburg Károly például megjegyzi Schulczról, hogy szerény kis vagyonát mindig „sok okoskodás és erkölcsi prédikáció kíséretében” osztotta szét a nélkülözők és saját honvédjei között.<sup>67</sup>

Annak ellenére, hogy a tábornokokról szóló fejezet bővelkedik a Schulczhoz köthető mondatokban, valójában számos részlet eredetének beazonosítása kétséges, hiszen visszatérő probléma, hogy akár egy adott bekezdésen belül is keverednek egymással a Schulczra és Egervárra jellemző tartalmi elemek, formai sajátosságokat pedig nem mindenhol találni. Ez a helyzet áll fenn a legizgalmasabb, Görgei értékeléséről szóló oldalon is. A következőkben ezen

---

<sup>65</sup> Deák – Kövér 2014. 238.

<sup>66</sup> A Schulcz írásaira jellemző tartalmi és formai elemek könnyebb áttekinthetősége érdekében a teljesség igénye nélkül összegyűjtöttem néhány példát, ezek felhasználásával pedig egy összefoglaló táblázatot készítettem. A bal oldali oszlopban a könyv utolsó fejezetében található, beazonosíthatóan Schulcztól származó szöveghelyek, jobb oldalon pedig a levelekben meglelt párhuzamaik olvashatók. Lásd: 1. sz. melléklet.

<sup>67</sup> Leiningen 1900. 164.; Egervári 1870. 13., 59.

(nagyjából egy oldalas) szövegrész filológiai vizsgálatára kívánok kísérletet tenni. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ez csupán egy lehetséges értelmezés, eddigi kutatásaim alapján mindenesetre ezt tartom a leginkább reálisnak.

## 4.2. Kinek a véleménye?

### 4.2.1. A fegyverbecsület kérdése

*„Görgey Arthur az 1849. augusztus 13-ki világosi fegyverletétel által katonaiatlan, lealázó ténnyel hajtott végre; a nemzet méltóságát s büszkeségét megsérté és semmit sem mentett meg. Ő azonban lelke sugallata [sic!] szerint azt hívé, hogy ezáltal hazáját megmenti, tehát végrehajtá.”*<sup>68</sup>

Bármennyire is kritikus Görgei jellemzésének fenti kezdése, ez a részlet minden bizonnyal Schulcztól származik, hiszen Egervári nem megalázónak és eredménytelennek tekintette a fegyverletételt, hanem egyenesen „*rút*” árulásnak, amit a tábornok „*régóta tervezett*”.<sup>69</sup>

A szövegben felbukkanó (fegyver)becsület jelentőségének említése szintén arra enged következtetni, hogy itt valamilyen formában tényleg az ezredes gondolatait olvashatjuk, hiszen a katonai méltóság megőrzésének kérdése kifejezetten fontos volt az önérzetes Schulcz számára. Klapkával kapcsolatban például kiemeli, hogy a komáromi erőd feltételek melletti átadása milyen jelentős erkölcsi siker volt,<sup>70</sup> sőt leveleiben is több alkalommal előkerül a katonai becsület kérdése.<sup>71</sup> Talán nem túlzás kijelenteni, hogy vagyontalan aggregánsként ez volt a legféltettebb kincse. Annak ellenére, hogy a tiszti becsület hőskorában az erre való hivatkozás kissé közhelyesnek tűnhet,<sup>72</sup> ezt az ezredesre jellemző témaként érdemes kezelni, hiszen más Egervári-művekben nem találjuk nyomát a kérdés hangsúlyos jelenlétének.

Úgy tűnik, Schulcznak elsősorban az volt a kivetnivalója Görgei fegyverletételével szemben, hogy az feltételek nélkül történt. Más kérdés, hogy egyéb megoldás nem is lehetett reális egy olyan hadsereg számára, amely egy esetleges utolsó nagy csatát puskánként másfél töltennyel kezdhett volna meg, illetve az orosz hadvezetés nem is tárgyalhatott más lehetőségről, csak a feltétel nélküli megadásról.<sup>73</sup> Ki kell emelni persze, hogy Schulcz ez idő alatt Komáromban tartózkodott: egészen máshogy látta és értékelte a tőle távoli történeteket, sőt a hozzáállása is

---

<sup>68</sup> Egervári 1870. 123.

<sup>69</sup> Egervári 1870. 97, 99.

<sup>70</sup> Egervári 1870. 122.

<sup>71</sup> Bátorai Schulcz Egervárihoz, Gk., 1869. jan. 9., MNL OL P 2256. Nr. 49.

<sup>72</sup> A fegyverbecsület kérdésének 1848–49-es harcászati vonatkozásaira lásd: Pászti 2015. 405.

<sup>73</sup> Hermann 1999. 265–267.

eltért Görgeitől, a mű egyik dialógusa szerint ő ugyanis egy Zrínyi Miklós-féle kirohanásra is készen állt abban az esetben, ha a császáriak elzárkóznának a védőkkel való megegyezéstől.<sup>74</sup>

Ez az ő esetében jóval több egyszerű hősködésnél, Schulcz Bódog a szabadságharc alatt ugyanis sokszor éppen meghökkentő bátorságával, vagyis talán inkább (a részben a nagyothallásából fakadó) vakmerőségével vívta ki bajtársai elismerését. Vitézségét olyannyira nagyra értékelték honvédei, hogy egy altiszt leírása szerint „*mint az eszeveszettek*” követték parancsnokukat a legsúlyosabb kartácstűzben, sőt a Bátori névvel is ők tüntették ki Schulczot.<sup>75</sup>

#### 4.2.2. Diplomáciai kitekintés

*„A jelenlegi politikai constellationál, midőn a panslavismus a fejét fölemelé, az orosz mint béke közvetítő a magyarok és a szláv népek között talán felléphet még. (Majd megválí!) Ezen föltételezés nagy horderejűnek látszik lenni.”<sup>76</sup>*

Habár ez a szövegrész a Görgei-kérdés szempontjából kevésbé jelentős, mindenesetre egészen biztosan Schulcztól származó sorokról beszélünk. Az ezredes valószínűleg azért tartotta fontosnak a leírni a fentiek az itt és a következőkben ismertetésre kerülő okfejtésének alátámasztására, mivel bízott az oroszok előtti fegyverletétel későbbi diplomáciai hasznosulásában.

Nagyon tipikus a zárójeles „*Majd megválí!*” megjegyzés, illetve az aktuálpolitika emlegetése, hiszen Schulcz leveleiben utóbbira is szép számmal akad példa. Az 1870–71-es porosz-francia háború előestéjén például (a magyar közvélemény és a hazai politikai elit várakozásaival egybevetően)<sup>77</sup> megjegyezte, hogy „*az egész háború 5 hét alatt befejezve lesz*” III. Napóleon győzelmével, de volt, hogy a kiegyezés rendszerével szembeni ellenérzéseinek, illetve a Kossuth iránti szimpátiájának is hangot adott.<sup>78</sup>

#### 4.2.3. „[A]rulónak nem nyilváníthatom Őt”

Jóval izgalmasabb számunkra a következő bekezdés, hiszen Schulcz itt nyilvánítja ki a Görgei-kérdésben vallott véleményének lényegét:

---

<sup>74</sup> Egervári 1870. 101.

<sup>75</sup> Büttner 1989. 89.; Egervári 1870. 8., 70.; Auszug aus dem Operationsjournal der ungarischen Armee bei Komorn. Komorn, 3. August 1849. In: Hermann 2005. 632.

<sup>76</sup> Egervári 1870. 123.

<sup>77</sup> Diószegi 1965. 30–31., 41.

<sup>78</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz, Gk., 1870. júl. 15., MNL OL P 2256. Nr. 96.; ill. Bátori Schulcz Bódog levele Simonyi Ernőhöz, Gk., 1877. jan. 11., OSZK Kt. Lt., sz. n.

*„Jelenleg még határozottan nem mondhatni, ha vájjon Görgey Arthur mint diplomata lángeszű tettet hajtott-e végre, vagy pedig bakot lőtt. Ezen tette, mely egy nagy nemzet sorsát dönté el, s melyre ő, úgy látszik, diplomatai súlyt fektetett, szintén diplomatai szempontból volna megbírálandó. – Hogy ha tehát Görgey lelke mélyéből meg volt győződve, hogy ezáltal hazája egész jövője biztosítva leend: árulónak nem nyilváníthatom Őt. (Azt mondja Bátor.)”<sup>79</sup>*

Ez az egyetlen hely a szövegben, ahol Egervári a félreértések elkerülése végett le is szögezte, hogy Schulcz szavait idézi, hiszen az ő nézeteitől mi sem állt volna távolabb, mint kijelenteni, hogy Görgei Artúr nem volt áruló. A bátor állásfoglalás tényén nem változtat az sem, hogy a következő bekezdésben az ezredes a fegyverbecsületről szóló sorok után újfent leszögezi: katonai szempontból hibának tekinti a tábornok döntését.<sup>80</sup>

A fenti szövegrészből derül ki továbbá, hogy a könyvben három alkalommal is felbukkanó „*lelke mélyéből*”, „*lelke sugallata szerint*”, „*kövesd lelked sugallatát*” szavak minden bizonnyal Schulcztól származnak. (Egervári más műveiben nem is találhatunk hasonló példákat, annak ellenére, hogy a korabeli nyelvhasználat egyik kedvelt szófordulatáról beszélünk.)<sup>81</sup> Az utóbbi, budavári dialógusban olvasható idézet különösen is fontos számunkra, ugyanis amikor Schulcz azt mondja Görgeinek, hogy „*Csak arra kérlek, kövesd lelked sugallatát. Eddigi működéseddel nagyon meg vagyok elégedve*”, azzal egyúttal hitet is tesz a tábornok megérzéseinek helyessége mellett.

A fővezér jellemzéséről szóló oldalon felbukkanó másik két példa szinten erről a bizalomról árulkodik, hiszen Schulcz Görgei védelmében szögezi le két ízben is, hogy a tábornok a szívére (vagyis inkább a gondolataira) hallgatva hozta meg döntését a fegyverletételről. Mindezzel alighanem arra utal, hogy Görgei mégiscsak nagy hadvezér volt, aki ugyan itt hibát követett el, viszont korábban éppen a hasonló megérzései miatt mondhatta azt neki a nagyothalló tiszt Buda bevétele után, hogy „*te (Görgey) híressé tevéd nevedet*”.<sup>82</sup>

#### **4.2.4. „Makacs engedetlenség”**

Ezt követően váratlanul negatív fordulatot vesz a szöveg:

---

<sup>79</sup> Egervári 1870. 123.

<sup>80</sup> Egervári 1870. 123.

<sup>81</sup> Lásd pl.: Kossuth Lajos – Szeged városához, népfelkelés szervezésére. Budapest, 1848. okt. 15. In: KLÖM 1952–53. XIII. 202. – Köszönöm Fónagy Zoltán értékes észrevételét a témában.

<sup>82</sup> Egervári 1870. 72., 123.

„Görgey főjellemvonásai: határozatlanság és makacs engedetlenség; ehez járul még túlfeszített büszkesége s azon rögeszme, hogy ő van egyedül hivatva hazáját megmenteni és senki más. Igen, de nem ily lealázó tény által.”<sup>83</sup>

A fővezér határozatlannak titulálását alighanem Schulcznak kell tulajdonítanunk, mivel a következő, egyértelműen tőle származó bekezdésben is előtűnik majd ez a gondolat. Az már más kérdés, hogy valószínűleg ezt eredetileg csak Görgei egyik döntésével, feltételezhetően a kapitulációval kapcsolatban említhette meg, nem pedig a fővezér általános gyengeségeként tartotta számon. A határozatlansággal teljesen össze nem illő „makacs engedetlenség” emlegetése ezzel szemben már egyértelműen Egervárra jellemző szóhasználat, 1867-es művében például két alkalommal is használja a „makacs engedetlenség”, illetve „makacs ellenszegülés” jelzős szerkezetet.<sup>84</sup>

Ennek ellenére egy Schulcz személyes elbeszélésére hivatkozó, a *Budapesti Hírlap*ban megjelent 1884-es cikk – amelyet a veterán egyik kedves ismerőse, Kőrösy László reáliskolai tanár írt – hasonló kritikai észrevételeket tulajdonít az ezredesnek, még ha a fővezér makacssága, becsvágya és modora koránt sem kap ekkora hangsúlyt.<sup>85</sup> Schulcz tehát az objektivitásra törekedve valóban megemlíthette ezeket a Görgeivel kapcsolatos észrevételeit Egervárinak, más kérdés viszont, hogy a biográfus szemmel látható módon kizárólagossá, a tábornok fő jellemvonásaivá tette ezen pejoratív és általánosító tulajdonságokat, a pozitív példákat pedig elhagyta.

A végeredmény éppen ezért idegennek hat az ezredes visszafogott, Görgeivel szemben megértő álláspontjához képest, főleg annak fényében, hogy egy korábbi fejezet tanúsága szerint 1849-ben barátjaként tekintett a fővezérre.<sup>86</sup> A könyvben szereplő egyik párbeszédből egyértelműen kiderül, hogy Schulcz elismerte Görgei hadvezéri kvalitásait, az Egervári által átformált budai dialógusból pedig megtudhatjuk, hogy az ezredes még a vár egykoron sokat vitatott ostromával kapcsolatban is igazat adott a tábornoknak, mondván: „miután Budát visszafoglaltuk, ezáltal Magyarország szabadsága tényleg életbe lépett, s most az ország fővárosa a fő stratégiai pont.”<sup>87</sup>

Egy Schulcz észrevételeit, helyreigazításait tartalmazó, Egervárinak szóló 1870-es levél szélén megbújó feljegyzés arról árulkodik továbbá, hogy a kiegyezés után az ezredes tervbe

---

<sup>83</sup> Egervári 1870. 123.

<sup>84</sup> Potemkin 1867. 45., 60.

<sup>85</sup> Kőrösy László: Egy szabadsághős estéje. Budapesti Hírlap, 1884. okt. 19.

<sup>86</sup> Egervári 1870. 44.

<sup>87</sup> Egervári 1870. 67., 72.

vehette a tábornokkal történő kapcsolatfelvételt is, az iraton ugyanis Görgei pesti lakcíme szerepel.<sup>88</sup> Az Országos Levéltárban és az MTA Könyvtár Kézirattárában őrzött Görgei-hagyatékban nem találtam nyomát annak, hogy valóban sor került volna levélváltásra (ahogy annak sem, hogy az elkészült kötetből netán tiszteletpéldányt küldtek volna a tábornoknak), mindenesetre a Schulcz feljegyzésében szereplő lakcím a szándék meglétére azért erős gyanút ad.

A fentieket azért tartom fontosnak kiemelni, mivel az ezredesnek lett volna oka arra, hogy esetleg nehezteljen Görgei Artúrra, hiszen 1849. április 26-án, a komáromi harcmezőn egy kisebb nézeteltérésre is sor került kettejük között. A csatában Schulcz a fővezér közvetlen irányítása alatt részt vett az ácsi erdőt megszállva tartó császáriak ellen intézett támadásban, amit azonban az ellenséges erősítések beérkezésének hírére Görgei csakhamar kénytelen volt leállítani, s hátrálást rendelt el. Ezt azonban Schulcz figyelmen kívül hagyta (vagy egyszerűen csak nem észlelte), és inkább folytatta az előrenyomulást, kiváltva ezzel a tábornok nemtetszését: Görgei személyesen nyargalt oda a nagyothalló dandárparancsnokhoz, akit egy jelenlévő altiszt egykorú vallomása szerint néhány keresetlen szóval alaposan leteremtett hanyag vakmerőségéért.<sup>89</sup>

A feddést Schulcz nem vette magára, hiszen Egervári művében is mindössze annyit olvashatunk az esettel kapcsolatban, hogy értetlenül állt Görgei utasítása előtt, sőt igazából a tábornok megjelenésének körülményei is csak elég homályosan és pontatlanul tárulnak elénk, pedig a biográfus minden bizonnyal szíves-örömet ábrázolt volna itt egy drámai vitát.<sup>90</sup> Helyette a következő oldalon viszont arról olvashatunk, hogy másnap Görgei a Katonai Érdemrend III. osztályát már viccelődve tűzte derék katonája mellé.<sup>91</sup> A fentiek fényében Görgei negatív jellemvonásainak súlykolása mindenképp Egerváritól kell, hogy származzon.

#### 4.2.5. Egy párbeszéd átírata?

Első ránézésre a biográfus narratívájára vall a következő mondat is, miszerint „*Görgey rászedettet*”<sup>92</sup> [sic!] és most mindent el kell tűrnie, a mit ellene írnak és beszélnek, s mindent

---

<sup>88</sup> Batori Schulcz Egervárihoz, Gk., 1870. pontos dátum nélkül, MNL OL P 2256. Nr. 98.; Az ezredes értesülései pontosak voltak, Görgei valóban a Feldunasor (Obere Donauzeile) 18-as szám alatti épületben rendelkezett lakással az 1871-es pest-budai címjegyzék tanúsága szerint. – Adressen-Kalender 1871. 396.

<sup>89</sup> Hermann 2010. 992–993.; Büttner 1989. 89.

<sup>90</sup> Egervári 1870. 66.

<sup>91</sup> Egervári 1870. 67.

<sup>92</sup> Nyomdahiba. Helyén a „rászedett” szónak kellene állnia. – Köszönöm Hermann Róbertnek, hogy erre felhívta a figyelmemet.

*reáfent*<sup>93</sup> címeiket el kell viselnie, mivel ő azokat saját tettei által szerzé magának.” A szöveghely szöges ellentétben áll Schulcz megengedő álláspontjával, ugyanakkor Egerváritól sem származhat, hiszen a gondolat megfogalmazója gyakorlatilag felmenti a tábornokot az árulási vádak alól, a fegyverletétel okát ugyanis arra vezeti vissza, hogy (a cár közbenjárásában bízó) Görgeit rászédtek az oroszok.

A fenti, kérdéses szerzőségű sorokkal szinte párbeszédet folytat a következő, Schulcz stílusának jellegzetességeit magán viselő zárógondolat: „*Valóban Görgey sorsa korántsem irigylendő, de száanalomra sem méltó. Non quis bene cepit, sed quis bene finit.*”<sup>94</sup> A hadvezérnek *határozottnak kell lenni.*”<sup>95</sup> A levelezésben nem találtam nyomát annak, hogy Egervári és Schulcz között hasonló diszkusszió bontakozott volna ki Görgei megítélésével kapcsolatban, ahogy arra sincs bizonyíték, hogy a közös munka megkezdésétől a könyv kiadásáig eltelt bő egy évben találkoztak volna egymással. Minden az ellen szól tehát, hogy a Görgei átveréséről szóló részlet a biográfustól származzon.

A szöveg zárószakasza ettől függetlenül egy párbeszéd átiratának tűnik, hiszen egészen élőbeszédszerűen hat, ahogyan az utolsó bekezdés visszafogottan reflektál az előző mondat súlyos megállapítására. Amennyiben ezen feltételezés helyes, úgy az első gondolat egy számunkra ismeretlen személytől, valószínűleg Schulcz egyik régi bajtársától kell, hogy származzon, akinek az álláspontja úgy kerülhetett a szövegbe, hogy Egervári különösebb változtatások nélkül átemelte azt az ezredes eredeti kéziratából. Könnyen elképzelhető tehát, hogy itt egy olyan történet kivonatát olvashatjuk, amely Schulcz egyik Görgei megítélését is érintő személyes beszélgetéséről szól. Az eredeti forrás hiányában ez persze csupán feltételezés, a kutatás jelenlegi állása szerint mindenesetre reális magyarázatnak tűnik.

#### **4.3. „[M]it akarják még Görgeit jellemezni?” – az áruló-mítosz a korszakban**

A tábornok jellemzésének filológiai vizsgálatát követően azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ugyan Schulcz Bódog katonai szempontból hibaként könyvelte el a világosi (szőlősi) fegyverletételt, mégis nagyon mérsékelt álláspontra helyezkedett Görgei döntésének bírálatakor, attól pedig határozottan elzárkózott, hogy árulónak kiáltsa ki egykori felettesét. A Görgeivel szemben túlnyomórészt ellenséges korabeli közvélekedéshez képest a mű kiadásakor ez jóformán felért egy rehabilitáció-párti állásfoglalással.

---

<sup>93</sup> Feltehetőleg nyomdahiba. Helyén eredetileg a „reáfent” szó állhatott. – Köszönöm Hermann Róbertnek, hogy erre felhívta a figyelmemet.

<sup>94</sup> Nem az számít, hogy ki kezdte jól, hanem az, hogy ki fejezi be jól (latin).

<sup>95</sup> Egervári 1870. 123–124.

A kötet keletkezési körülményeinek értelmezésével kapcsolatban érdemes leszögezni: 1870-ben szinte elérhetetlenül távolinak tűnt, hogy megkezdődhessen az egykori fővezér rehabilitációja, még ha ilyen irányú próbálkozások már ekkor is akadtak. 1867 nyarán például az árulási vádakra reflektáló *Gazdátlan levelek* című Görgei-mű kiadását követően a Jókai Mór által szerkesztett balközép lap, *A Hon* hasábjain bontakozott ki egy vita veterán honvédtisztek között arról, hogy a tábornok valóban feláldozta-e Nagysándor József hadtestét az 1849. augusztus 2-i debreceni ütközet során.<sup>96</sup> Ezzel nagyjából egy időben a veteránok közül elsőként Asserman Ferenc ezredes, minisztériumi osztálytitkár egy-egy nagyobb lélegzetvételű írást is szentelt Görgei szerepének tisztázására, majd a honvéd ezredesből besúgóvá váló Asbóth Lajos vádjainak cáfolatára.<sup>97</sup>

Az áruló-mítosz ennek ellenére gyakorlatilag megingathatatlanul látszott, az egykori fővezér kiegyezést követő hazatérése pedig viharos indulatokat váltott ki a társadalom széles rétegeiből: a fővárosba frissen megérkező Görgei hotelszobájának ablakát kővel törte be a tiltakozó tömeg, rövidesen pedig (egy végül eredménytelen) kezdeményezés indult annak érdekében, hogy kitiltsák Pestről.<sup>98</sup> A következő éveket is hasonlóan ellenséges hangulat jellemezte, amelynek drasztikus voltáról sokat elárulnak azon elbeszélések, amelyek szerint a tábornok két alkalommal is közel járt ahhoz, hogy lincselés áldozatává váljon.<sup>99</sup>

Ezt a feszültséget érhetjük tetten a Schulcz-émlékiratokra előfizető Lukáts Károly Egervárinak írott 1869-es levelében is. A háromszéki születésű Lukáts őrnagyként szolgált a szabadságharc erdélyi hadszínterén, Egervárral pedig a biográfus egy másik műve kapcsán már korábban is kapcsolatban állhatott a levél bizalmas hangvétele alapján.<sup>100</sup> A székely veterán az előfizetési felhívásra válaszul közölte, hogy örömmel hozzájárul a könyv kiadásának előmozdításához, mivel úgy érzi, Horváth Mihály 1865-ös háromkötetes történeti összefoglalójából<sup>101</sup> a „*katonai részletesebb előadás hiányzik*”, s ezért aztán fontos lenne az, hogy „*ezt a héjzagot a Bátori emlékirata pótolja*”.<sup>102</sup>

Ezt követően az őrnagy azonban a készülő művel kapcsolatos kételyeinek is hangot adott: „*Az egész mű tartalmát [korábbi] olvasmányok következtibe ösmerem, de egy pont, t. i. a 20.<sup>ik</sup> az az*

---

<sup>96</sup> Kosáry 1994. I. 376–379.; Bea 2024. 236.

<sup>97</sup> Hermann 2017. 1002.

<sup>98</sup> Görgey 1918. 420–421.

<sup>99</sup> Pethő 1930. 481.

<sup>100</sup> Futásfalvi Lukáts Károly szócikk. Bona 2015.

<sup>101</sup> Lásd: Horváth M.: Magyarország függetlenségi harczának története. Genf, 1865. I–III.

<sup>102</sup> Lukáts Károly levele Egervári Ödönhöz (a továbbiakban: Lukáts Egervárihoz), Futásfalva, 1869. dec. 14., MNL OL P 2256. Nr. 204.

Görgei jellemzése az, mi engemet máig is bosszú és méreggel el töl.

<sup>103</sup> Az áruló-mítosz közismert anekdotáinak felsorolását követően bő egy oldallal később így folytatja:

„Ezek a pontok a Kmetty kritikájába<sup>104</sup> mind olvashatók, tehát azt kérdezem mit akarják még Görgeit jellemezni? [...] Legjobb volna ezt az embert soha se érinteni, hanem az örök feledékenységnek át adni. Eddig elé a földgömbön csak egy ember volt ki Görgeit védette, s ez Asermann barátom volt,<sup>105</sup> hanem az ő röpiratya is egy olyan össze vissza hánt história, hogy ha az ember olvassa rosszul lesz beléje.”<sup>106</sup>

Egervári Schulczhoz írott leveleihez hasonlóan sajnos a Lukács Károlynak elküldött előfizetési felhívást és a biográfus viszontválaszát sem ismerjük, így aztán csak feltételezéseink lehetnek azzal kapcsolatban, hogy mi bosszanthatta fel ennyire Lukácsot. Mindenesetre az tűnik valószínűnek, hogy Egervári felhívásában a könyv tervezett tartalomjegyzékét ismertette, hiszen az újdonsült előfizető pontosan megjelöli, hogy a 20. fejezet, Görgei (és Klapka) jellemzése váltotta ki a nemtetszését. Így viszont továbbra sem világos, miért vélte úgy Lukács, hogy a tábornokot a Schulcz-émlékiratban kifejezetten rehabilitálni igyekeznek majd, hiszen felrója, hogy eddig Aserman Ferencen kívül senki sem bátorkodott erre a feladatra. Meglepő lenne, ha a fővezér iránt nem éppen szeretetteljes érzelmeket tápláló Egervári azzal reklámozta volna a művet, hogy az egyik fejezetben Schulcz Bódog hitet tesz majd Görgei ártatlansága mellett.

Végző soron talán mindegy is, hogy mi böszítette fel Lukács Károlyt, az őrnagy ugyanis egy ennél sokkalta lényegesebb kérdést fogalmazott meg számunkra, amikor bosszúsan számonkérte Egervárin: ugyan mi szükség van egy külön fejezetet szentelni Görgeinek az ezredes visszaemlékezéseiben?

---

<sup>103</sup> Kiegészítés tőlem. K. G.

<sup>104</sup> Kmetty György kritikájára lásd: Arthur Görgei's Leben und Wirken in Ungarn. Beurtheilt von Georg Kmetty. London, 1853.; ill. *Görgey Arthur: Mein Leben und Wirken in Ungarn*. Megbírálva Kmetty György egykori magyar tábornok által. Pest, 1861.

<sup>105</sup> Lásd: *Aserman F.: Egy nyílt szó Görgei Arthur honvéd-tábornok ügyéhez*. Pest, 1867.; ill. *Aserman F.: Görgei*. Visszhangok a cáfolatokra. Pest, 1868.

<sup>106</sup> Lukács Egervárhoz, Futásfalva, 1869. dec. 14., MNL OL P 2256. Nr. 205.

## 5. A Görgei Artúrról és Klapka Györgyről szóló fejezet keletkezése

A könyv első 118 oldalán elsősorban Bátori Schulcz Bódog parancsnoki teljesítményéről, személyes hőstetteiről olvashatunk, a gondosan szerkesztett szövegben az ezredes saját hangja pedig legfeljebb az Egervári által szabadon kezelt idézetek, illetve párbeszédre révén szól hozzánk. Az életút ismertetésének végére érve az utóbbi tényről leszámítva az olvasó különösebb hiányérzet nélkül akár vissza is helyezhetné a polcra a visszaemlékezést, hiszen teljes képet kapott Schulcz pályájáról. Itt azonban váratlanul egy olyan, az ezredestől származó szöveghelyekben bővelkedő fejezet következik, amely teljesen idegen az egész mű felépítésétől, sőt gyakorlatilag semmiben sem szolgálja Schulcz kultuszának építését, előléptetését vagy reaktiválást. Joggal merülhet fel tehát a kérdés, hogy egyáltalán miért volt szükség ezekre az oldalakra.

Görgei és Klapka jellemzésének eredeti változata nem maradt fenn, azt azonban tudjuk, hogy az ezredes két hónappal a mű kiadása előtt, 1869. december 2-án küldte el azt Egervári kérésére. A Schulcz-önéletrajz kézírata ekkor már közel egy éve a biográfus birtokában volt, a tábornokokról szóló szöveg tehát meglehetősen későn, a könyv megírásának utolsó szakaszában született meg.<sup>107</sup>

A fejezet összeállításában kiemelt jelentősége lehetett annak, hogy Schulcz önéletrajzát olvasva Egervári számára nyilvánvalóan kiderült az, hogy a dandárparancsnok egykori felettesei közül Klapka teljesítményét különösen is nagyra értékelte abból az okból kifolyólag, hogy a tábornok a *„komáromi várnak föltételek melletti átadása által a nemzetnek fegyverbecsületét menté meg.”*<sup>108</sup> Adott volt tehát a lehetőség Egervári számára, hogy a Görgei-kérdésben képviselt narratíváját erősítendő a feltételek nélkül kapituláló fővezért a menlevelet kiharcoló Klapka ellentétéként mutassa be a műben, hiszen ez az ezredes véleményével sem ütközött, sőt alighanem egybevágtott a kiadó, az üzleti számításait *„a nemzeti ellenzékiesség oldalán”* kereső Wodianer Fülöp várakozásaival is.<sup>109</sup> Egy hősről és antihősről (Schulcz nézőpontjából inkább tragikus hősről) szóló fejezetet olvashatunk tehát, ahol a két tábornokról két szerző közli velünk a véleményét.

A fejezet keletkezésével kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy Egervári (Wodianer Fülöppel egyetemben) joggal feltételezhetette akár azt is, hogy Görgei és Klapka, azaz két közismert, figyelemfelkeltésre minden további nélkül alkalmas név szerepeltetése kedvező hatással lesz a

---

<sup>107</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz, Gk. 1869. dec. 2., MNL OL P 2256. Nr. 71.

<sup>108</sup> Egervári 1870. 122.

<sup>109</sup> Buzinkay 2016. 218.

könyv iránti érdeklődésre – főleg annak fényében, hogy Schulcz személyében egy olyan tisztról beszélünk, aki mindkét tábornokról első kézből tudott nyilatkozni. A biográfus számára a Schulcz-visszaemlékezés sikere személyes írói karrierjén túl családja anyagi biztonsága szempontjából is kiemelt jelentőséggel bírt, életútját ugyanis állandó egzisztenciális kihívások jellemezték.

### **5.1. A mű kiadásának személyes háttere – Egervári szemszögéből**

Egervári a szabadságharc után színészként, majd írnokként, tanítóként és telekkönyvi hivatalnokként próbálta megtalálni a helyét a neoabszolutizmus rendszerében inkább kevesebb, mint több sikerrel. 1861-ben családja megnyugvására végül tartós, ugyanakkor jövedelmezőnek korántsem nevezhető állásra lelt az Akadémiánál.<sup>110</sup> Az MTA korabeli hivatalnokainak anyagi lehetőségeiről sokat elárul, hogy Egervári korábban már említett munkatársa, a szintén korrektorként dolgozó Sasku Károly 300 forintos éves fizetésével aggregény léte is csak meglehetősen szegényes életkörülményeket tudott biztosítani magának.<sup>111</sup>

A biográfus egzisztenciális helyzetét nem könnyítette meg, hogy hasonló jövedelem mellett neki három kiskorú gyermekről kellett gondoskodnia az 1860-as és 1870-es években, családfői kötelességei érthető módon arra sarkallták tehát, hogy további bevételi források után nézzen.<sup>112</sup> Kétségtelen: egykori vándorszínészként és drámaíróként egy alkotói tevékenységre alkatánál fogva is nyitott emberről beszélhetünk, Egervári szerzői tevékenységét mégsem lehet elválasztani a pénzügyi kényszerhelyzettől. Jól bizonyítja ezt, hogy a kiegyezést követő években korrektori és hírlapírói állása mellett is elismerésre méltóan intenzív történetírói munkát folytatott, 1869-ben például számos újságcikk és egy terjedelmes elbeszélő költemény megírása, illetve Lenkey Károly visszaemlékezéseinek összeállítása mellett kellett dolgoznia a Shulczról szóló művön.<sup>113</sup>

Egervári minden igyekezete ellenére 1874-ben hatalmas csapás érte családjának törékeny anyagi biztonságát, az időközben megözevgyülő korrektor látásának drasztikus romlása miatt ugyanis távozni kényszerült az Akadémiától.<sup>114</sup> Egészségügyi állapotából kifolyólag ezt követően már nem volt képes fenntartani a termékeny írói tevékenységét, a pesti egyetem könyvtárának tisztviselőjeként így gyakorlatilag mélyszegénységben élt. A büszke

---

<sup>110</sup> Egervári (Potemkin) Ödön szócikk. Szinnyi 1893. 1220–1221.; Potemkin (később Egervári) Ödön szócikk. Bona 1998–1999. II. 711–712.

<sup>111</sup> Deák – Kövér 2014. 237.

<sup>112</sup> Dümmerth 1964. 157.

<sup>113</sup> Egervári (Potemkin) Ödön szócikk. Szinnyi 1893. 1221.

<sup>114</sup> Igazgatósági ülés 1874. május 30-án. MTAÉ 1874. 138.

függetlenségi huszárhadnagy, aki a róla szóló nekrológok szerint a kiegyezés után még a személyesen Eötvös József által felkínált kultuszminisztériumi állást is visszautasította, idős korára kénytelen volt ugyanezen minisztérium segélyéért folyamodni. Kilátástalan helyzetéről sokat elárul, hogy 1895-ös halálát követően gyermekei nem tudták előteremteni az apjuk temetéséhez szükséges összeget, így azt az egyetem vállalta magára.<sup>115</sup>

## 5.2. „Ne tegyük ki magunkat – nagyon – a criticának”

A tanulmány előző fejezeteiben annak bemutatására törekedtem, hogy miként formálta át Egervári a Schulcztól származó eredeti önéletrajzot, mégis hiba lenne a biográfust egy mindenre elszánt, Schulcz gondolatai között önkényesen válogató antagonistának tekinteni. Egervári személyében jóval inkább egy forrásait prózaírói szabadsággal kezelő, sajátos szerepfelfogású történetíróról beszélhetünk, aki szeretett volna egy sikeres, az olvasók számára gördülékenyen olvasható könyvet megalkotni. Schulcz eredeti elbeszélésének nyelvezete erre márpedig nem lett volna alkalmas.

Szintén túlzás lenne kijelenteni, hogy a biográfus kizárólagossá tette volna saját narratíváját a kötetben, a tábornokokról szóló fejezetet a kettős Görgei-kép kicsúcsosodása miatt ugyanis alighanem egy kompromisszum eredményének kell tekintenünk. A műből ez a fejezet hasonlít a leginkább egy klasszikus visszaemlékezésre, hiszen itt Egervárinak az ezredes katonai érdemeinek bemutatása helyett végre a mű hőséne személyes véleményét kellett ismertetnie. Elsősorban persze a biográfus narratívája érvényesül azáltal, hogy a Görgei–Klapka ellentétpár és számos, a fővezérrel kritikus megállapítás dominálja a fejezetet, ugyanakkor Egervári láthatóan elengedte az árulási vádakát, hogy helyet engedjen az ezredes rehabilitáció felé hajló álláspontjának.

Tette mindezt annak ellenére, hogy Schulcz egyébként érezhetően tartott attól, hogy saját álláspontja nem találkozik majd minden olvasó tetszésével. Erre a tényre reflektált ugyanis azon 1869. december 2-án keltezett levelében, amelyben elküldte Görgei és Klapka jellemzését Egervárinak:

*„A mellékelve jegyzés illetőleg a két fővezérnek characteristikáját, a paralelát is, összeírtam [...]. Mit mond rá? Én gondolom hogy elég lesz, nem akarom összeveszteni. Sine ira, sine odio!<sup>116</sup> Méltóztassék a fővezér[ek]nek tulajdonságai[t] hasonlítani, és kedves író belátása szerint aplica[l]ni. De csak*

<sup>115</sup> Dümmerth 1964. 157–158.; Nagy idők tanúi. Budapesti Hírlap 1895. febr. 17.

<sup>116</sup> Harag nélkül, gyűlölet nélkül (latin).

*röviden. Ne tegyük ki magunkat – nagyon – a criticának.<sup>117</sup> Én békességesen akarok élni, mert ha valaki felháborgat, én rettenetes ember vagyok. Ne gondoljon senki hogy 60 éves vagyok. Az erőm olyan mint 27 éves korában, össze tépem akár kit...”<sup>118</sup>*

A levélből jól kitűnik: az ezredes tartott attól, hogy amennyiben a műben egyértelműen kiállna Görgei mellett, úgy magára haragítaná leendő olvasóközönsége jelentős részét. Ezzel együtt az egykori bajtársak között kibontakozott vitáktól is szeretne volna távol tartani magát, hiszen lehetőség szerint „békességesen” kívánt élni. Különösen izgalmas számunkra továbbá annak hangsúlyozása, hogy az ezredes saját bevallása szerint harag és gyűlölet nélkül igyekezett megfogalmazni gondolatait, ami további bizonyítékot jelent arra, hogy a Görgei jellemzésében felbukkanó durván kritikus megállapítások ezen formájukban Egerváritól származnak.

A levél szövege a fentiekén túl rámutat arra is, hogy Schulcz a könyv kéziratának ellenőrzéséig vagy nem volt tisztában azzal, hogy Egervári mennyire elkötelezett a Görgei-kérdésben, vagy még csak véletlenül sem szeretett volna belekeveredni a tábornok megítélését övező vitákba, és így igyekezett mérsékelni biográfusa harciasságát. Bármelyik esetről legyen is szó: Egervári megfogadta Schulcz tanácsát, és ebben a fejezetben visszafogottan jelenítette meg mindkettőjük álláspontját.

---

<sup>117</sup> A kiemelés Schulcztól származik.

<sup>118</sup> Bátori Schulcz Egervárhoz, Gk. 1869. dec. 2., MNL OL P 2256. Nr. 71.

## 6. Kitekintés: a Függetlenség-botrány

A könyv utóéletéhez tartozik az az érdekes tény, miszerint 1884-ben, majd másfél évtizeddel az Egervári-féle mű kiadását követően, illetve kevesebb, mint egy évvel az ezredes halála előtt egy mindenre elszánt újságíró súlyos visszaélést követett el Schulczal szemben. Az Asserman Ferenc ezredes és Kovách László kormánypárti országgyűlési képviselő által megszervezett rehabilitációs mozgalom zászlóbontásának idején egy szélsőségesen Görgei-ellenes radikális ellenzéki lapban, a *Függetlenség*ben ugyanis két Görgeit árulónak, a mellette kiálló Klapkát pedig zavart elméjűnek tituláló nyílt levél jelent meg Schulcz neve alatt. A cikkeket valószínűleg az újság főszerkesztője, a botrányairól és a morálisan megkérdőjelezhető zurnalisztikai gyakorlatáról elhíresült Verhovay Gyula írta.<sup>119</sup>

A politikus-újságíró tettének minden bizonnyal az állt a háttérben, hogy Egervári művét elolvasva azt a következtetést vonta le: a jóformán remeteként élő ezredes amúgy is árulónak tartja Görgeit, tehát nem lehet baj abból, ha visszaél a nevével. Erről tanúskodik az első cikk szövege is, amelyben a Schulcz bőrébe bújó szerző így fogalmaz: „*Öreg ember vagyok, majdnem fél század óta siket ember vagyok, nem lehet tehát csodálni, ha meghasonlásban élek a szabadságharcot követő szomorú évek óta a világgal. [...] Elfeledtem a világot, s a világ is halottnak hitt.*”<sup>120</sup>

A hamis Schulcz-leveleknek kiemelt jelentőséget tulajdonított a Görgei-kérdéssel kapcsolatban számos írást közlő lap szerkesztősége, hiszen a megjelentetni tervezett cikkeiket azzal harangozták be, hogy „*hadd legyen Batori Schulcz Bódog honvédtábornok [sic!] szava a vita portyázó csatatüze után a harciba vágató hős vezérnek döntő rohama*”, amely „*villámokat szór a rehabilitálás mozgatóira és ereje elsöpri a mozgalom homokját, pozdorját, szemétjét, hogy a szabadságharc becsületét megvédje az árulás ellen*”.<sup>121</sup>

A Verhovay által remélt döntő győzelem azonban elmaradt: a nyílt levelekről értesülést szerző, és a *Függetlenség*nél két ízben is eredménytelenül protestáló Schulczot személyesen Klapka tisztázta a rehabilitáció-párti lapok (például *Budapesti Szemle*, *Budapesti Hírlap*, *Pesti Hírlap*) hasábjain megjelenő leleplező cikkében.<sup>122</sup> A tábornok egyébként már a levelek

<sup>119</sup> Görgey Arthur rehabilitációjához. *Függetlenség*, 1884. augusztus 24.; ill. Görgey Arthur rehabilitációjához. Uo. szeptember 28.; Verhovay ténykedésére lásd: Gergely – Veliky 1985. 306–308., ill. Buzinkay 2016. 205.

<sup>120</sup> Görgey Arthur rehabilitációjához. *Függetlenség*, 1884. aug. 24.

<sup>121</sup> Görgey Arthur rehabilitációjához. *Függetlenség*, 1884. aug. 24.; ill. Görgey Arthur rehabilitációjához. Uo. szeptember 28.

<sup>122</sup> Görgey ügyében. (Nyilatkozat Klapkától.) *Pesti Hírlap*, 1884. okt. 7. A lapszámot Görgei Artúr hagyatékában is megtalálhatjuk. A cikket Görgey István külön meg is jelölte testvére számára, illetve a *Függetlenség* Schulcz rendfokozatával kapcsolatos tévedésére utalva az alábbi széljegyzettel látta el az oldalt: „*Verhovay bitorolja Schulcz nevét. Előbb csinál belőle tábornokot.*” Lásd: MNL OL P 295 66. pag.

megjelenését követő első nyilvános válaszában hangot adott azon gyanújának, hogy valójában nem Schulcz indította ezt az indulatos támadást egykori felettesei ellen.<sup>123</sup> A Klapka 1867-es hazatérését követő években több alkalommal találkozott egymással a két veterán, a tábornok így tisztában lehetett dandárparancsnoka Görgei-kérdésben vallott álláspontjával, főleg annak fényében, hogy Schulcz egyik 1870-es fővárosi látogatása idején egy példányt is kért az akkor már megjelent visszaemlékezéseiből.<sup>124</sup>

A botrányra reagálva egy fiatal esztergomi reáliskolai tanár, Körösy László is felemelte hangját *Egy szabadsághős estéje* című cikkében, amelyet a *Budapesti Hírlap* közölt két héttel Klapka írását követően. A Schulczal jó személyes kapcsolatot ápoló Körösy közös beszélgetéseikre hivatkozva így vallott az ezredes Görgei-kérdésben alkotott, objektivitásra törekvő álláspontjáról:

*„Bátori Schulz Bódog nincs a rehabilitálók pártján, de az elkeseredett támadókkal se tart. Neki saját nézete van Görgeiről. Makacs természete, határtalan becsvágya s visszavonó modora miatt hibáztatja ugyan Görgeit, de némely jeles tulajdonságát mégis elismeri. A mostani ostromot Görgei rehabilitálása ellen meddőnek hiszi, de időszerűtlennek tartja magát a rehabilitálás kérdését is.*

*– Végezze el a történet[írást]. Görgeit mi nem rehabilitálhatnók. Görgei a közvélemény előtt Görgei marad. Más idők és más emberek majd históriai ítéletet mondhatnak róla. De csak akkor, ha Görgei is históriai alak lesz.”*<sup>125</sup>

---

<sup>123</sup> Egervári 1870. 102.

<sup>124</sup> Bátori Schulcz Egervárhoz, Gk. 1870. márc. 22., MNL OL P 2256. Nr. 91.

<sup>125</sup> Körösy László: Egy szabadsághős estéje. Budapesti Hírlap, 1884. okt. 19.

## 7. Záró gondolatok

Schulcz leveleiben nem találjuk nyomát az Egervári önjáró szerkesztői tevékenységével szembeni tiltakozásnak. Az ezredes valószínűleg elfogadta, hogy a saját kultusza építését is szolgáló mű nem lehet sikeres, ha Görgeit igyekszik benne rehabilitálni, s ezért beletörődött, hogy a kötet túlnyomó részében végül Egervári közvélekedéssel egybevágó narratívája érvényesüljön, hiszen ez valójában egy mellékes kérdés volt a nagy egész szempontjából. Schulcz tehát nem tudta biográfusa történelemszemléletét formálni, annak ellenére sem, hogy vele szemben Egervári igazából nem ismerte személyesen Görgeit. Persze végül mégiscsak kompromisszumos megoldás született, amivel tulajdonképpen senkit sem riasztottak el a potenciális olvasóközönségből, hiszen Egervári közvélekedéssel egybevágó álláspontja mellett – még ha visszafogott terjedelemben is – de az ezredes saját, Görgeivel toleráns véleménye is helyet kapott a műben.

Bátori Schulcz összességében véve elégedett volt Egervári munkájának „*jeles tartalmával*”, sőt igazán meghatotta őt a végeredmény. (Mindössze annyi kivetnivalót talált az elkészült kötetben, hogy az őt ábrázoló rajz nem tükrözte hűen az arcvonásait.)<sup>126</sup> A Schulcz Bódog testvérével, Jánossal 1890 körül levelezésbe kezdő Thaly István is pozitív emlékekről tudott beszámolni, munkájában ugyanis „*jószándékú kiadóként*” jellemezte Egervárit, igaz a Görgei-kép problémájának – 1869-es születésű fiatalemberként – már nem tulajdonított különösebb jelentőséget.<sup>127</sup> Nyoma sincs annak tehát, hogy a Schulcz testvérek ne lettek volna megelégedve a biográfus munkájával, sőt az ezredes még egy évtizeden keresztül tartotta is a kapcsolatot az általa csak magyar Homéroszként emlegetett íróval.<sup>128</sup>

Az áhított előléptetést és a reaktiválást nem hozta meg a mű, azonban Schulcz országos ismertségéhez kétségtelenül hozzájárult (nem véletlenül éppen az ő nevével élt vissza Verhovay). Röviddel a könyv megjelenését követően, az 1870. június 8-án megrendezett országos honvédeggyűlésen például az a megtiszteltetés érte az ezredest, hogy a honvédegyleti mozgalom elnöke és egyben kedves barátja, Ivánka Imre oldalán gyakorlatilag díszvendégként vehetett részt az eseményen. (Fővárosi tartózkodásával összefüggésben több száz bajtársával egyetemben minden bizonnyal Schulcz is jelen volt a visszaemlékezésből végül kimaradó miniszterelnök, Batthyány Lajos június 9-i újrateremtésén.)<sup>129</sup> A kötet hatásától függetlenül

---

<sup>126</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz, Gk. 1870. febr. 3., MNL OL P 2256. Nr. 82.

<sup>127</sup> Thaly 1891. 25.

<sup>128</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz, Gk. 1879. júl. 22., MNL OL P 2256. Nr. 82.

<sup>129</sup> Közintézetek, egyletek. Vasárnapi Újság, 1870. jún. 12. 301.; Farkas 2017. 1039.

anyagi helyzete is rendeződött, 1871-től ugyanis tisztességes ezredesi nyugdíjat folyósított neki az Országos Honvédségélyező Egylet.<sup>130</sup>

Schulcz Bódog önéletrajztöredékeiben, illetve a mű beazonosíthatóan tőle származó szöveghelyeiben remekül tetten érhető Hermann Róbert azon, alapvetően polgári emlékiratírókra vonatkozó megállapítása, miszerint, az 1870-es, 1880-as évekre az 1848–49-es események legtöbb alakítóját és szereplőjét már „*jobban befolyásolták élményeik megörökítésekor a múltó évek*”, mint a politikai nézeteik és indulataik.<sup>131</sup> Az ezredes emlékeinek világába bepillantva is egy olyan kép tárul szemünk elé, ahol Görgei Artúr, Perczel Mór, Klapka György, Kossuth Lajos és Deák Ferenc egyformán rokonszenves és tiszteletre méltó szereplőként jelenik meg.

Az egyes nagy formátumú egyéniségek között feszülő kibékíthetetlen ellentéteknek igazából nyomát sem találjuk, hiszen a békés ezredesnek nem is állt szándékában döntenie egyik vagy másik szereplő mellett. Hasonlóról árulkodik Schulcz azon levele is, amelyben a Szemere Bertalan naplójával kapcsolatos olvasmányélményeiről így írt Egervárinak: „*hát ez olyat mond Kossuthról, Perczelről, Görgeyről, hogy elpirultam.*”<sup>132</sup>

Bátori Schulcz Bódog személyének és motivációinak megértéséhez fontos leszögezni, hogy a veterán jól érezhetően 1848–49-et tekintette élete fénykorának, ami az 1848–49-es események identitásképző erejének fényében nem is meglepő. Az ezredes ekkor ébredt rá magyar nemzeti öntudatára, a szabadságharc harcmezein aratta élete nagy sikereit, illetve hatalmas elégtételt is nyert azáltal, hogy egy nagyothallása miatt nyugalmazott cs. kir. főhadnagyból kevesebb, mint egy év leforgása alatt egy bajtársai által ünnepelt honvéd ezredessé vált. A tábornoki előléptetéssel kapcsolatos hiányérzetétől függetlenül pályája olyan magasságba jutott el néhány hónap leforgása alatt, amiről egészségügyi problémája miatt korábban nem is álmodhatott. Az 1848–49-es történések ennek megfelelően markánsan dominálják az Egervári-féle Schulcz-emlékiratot. A veterán szabadságharc előtti életútját csupán egy fejezet foglalja össze, de hasonló tömörség jellemzi a komáromi kapitulációt követő éveket is. A visszavonultan élő ezredes 1861-es honvédegyleti elnöki ténykedését követő majd egy évtizedről már nem is olvashatunk.

A Schulcz-töredékek között sem találhatunk ennél későbbi eseményeket taglaló dokumentumot, ami jól mutatja, hogy a veterán nem 1870 felől, hanem a számára jóval kedvesebb 1861-es állapotból kívánta előadni önéletrajzát, élete fénykora legkésőbb ugyanis

<sup>130</sup> Thaly 1891. 52–53.; Farkas 2015. 425.

<sup>131</sup> Hermann 1994. 129.

<sup>132</sup> Bátori Schulcz Egervárihoz, Gk., 1870. jan. 1., MNL OL P 2256. Nr. 77.

itt, a tiszteletére rendezett fáklyás felvonulásokkal és utolsó közéletileg aktív évével fejeződött be. Az 1926-os emlékiratait az 1918–19-es eseményekkel lezáró Rákosi Jenőhöz hasonlóan tehát Schulcz is megállt a régi szép idők ismertetésénél, „és mindazzal, ami ezután következett, nem igazán tudott mit kezdeni (leszámítva a sikerekre emlékező eseményeket).”<sup>133</sup>

Az időskorát a napi közélettől távol, a békés Garamkövesden töltő ezredes jól érzékelhető nosztalgiával tekintett vissza 1848–49-re, a múltbeli események és szereplők pedig szépen lassan szakralizálódtak is Schulcz emlékeiben, nem véletlenül kívánta tehát távol tartani magát a kortársak heves vitáitól.

---

<sup>133</sup> Egervári 1870. 116.; Sipos 2022. 75.

## 8. Bibliográfia

### 8.1. Levéltári és kéziratári források

|                           |                                                                                                                                                      |
|---------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| HL I. 3.                  | Hadtörténelmi Levéltár, A Budai Főhadparancsnokság iratai                                                                                            |
| HL IV. 7.                 | Hadtörténelmi Levéltár, Abszolutizmus-kori iratok, A pesti császári-királyi hadbírótság iratai                                                       |
| HL 1848/49.               | Hadtörténelmi Levéltár, Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai                                                                         |
| MNL OL P 295              | Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P szekció, 295. A Görgey-család levéltára, B. sorozat, 13. tétel. Görgey Artúr vegyes iratai (1848–1900) |
| MNL OL P 2256             | Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P szekció, 2256. Személyi fondtörédek, 95. sorozat, Potemkin (Egervári) Ödön hagyatéka (1863–1879)       |
| OSZK Kt. An.              | Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Analekta-gyűjtemény                                                                                         |
| OSZK Kt. Lt.              | Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Levelestár                                                                                                  |
| ÖStA KA<br>Pensionsbücher | Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Personalunterlagen, Versorgungsunterlagen, Pensionsbücher (1847–1852) Oberleutnant III. Seite 314.       |
| ÖStA KA<br>Conduitelisten | Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Personalunterlagen, Conduitelisten, Infanterieregiment Nr. 33. (1824–1849) Kt. 110.                      |

### 8.2. Nyomtatott források

|                            |                                                                             |
|----------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|
| Adressen-Kalender<br>1871. | Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen 1871 und 1872.<br>Pest, 1871. |
|----------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|

- Büttner 1989. *Büttner Emil*: „Csata mezejéről írom pár soraim”. (Büttner Emil levelei az 1848/49-es szabadságharcból). Szerk. Pető Vilmos. Bp. 1989.
- Egervári 1870. *Egervári Ödön*: Bátori Schulcz Bódog emlékiratai 1848/9-ki szabadságharcból. Pest, 1870.
- Egervári 1876. *Egervári P. Ödön*: Budavár ostroma 1849-ben. Bp. 1876.
- Görgey 1888. *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. Bp. 1888. I–III.
- Görgey 1918. *Görgey István*: Görgey Arthur a száműzetésben 1849–1867. Bp. 1918.
- Hermann 2005. Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. Hrsg. Hermann Róbert. Bp. 2005.
- Jánossy 1948. A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. Összeáll. Jánossy Dénes. I–II. Bp. 1948.
- Jókai 1989. *Jókai Mór*: Forradalmi és csataképek 1848- és 1849-ből. S. a. r. Györffy Miklós (Jókai Mór összes művei. Elbeszélések). Bp. 1989.
- Karsa 1993. *Karsa Ferenc*: Szabadságharcos napló. S. a. r. Bona Gábor. Bp. 1993.
- KLÖM 1952–53. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. S. a. r. Barta István. (Kossuth Lajos összes munkái XIII–XIV.). Bp. 1952–1953. I–II.
- Leiningen 1900. Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvédtábornok levelei és naplója 1848–1849. Ford. Marczali Henrik. Bp. 1900.

- Mikár 1869. Honvéd Schematizmus. Az 1868-ban még életben volt 1848/49-es honvédtisztek névkönyve. Összeáll. Mikár Zsigmond. Pest, 1869.
- MTAÉ 1874. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 8. (1874) 10. sz.
- Potemkin 1867. *Potemkin Ödön*: Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi s temesvári táborozással. Pest, 1867.
- Szillányi 1850. *Szillányi Péter*: Komorn im Jahre 1849. Komorn im Jahre 1849 mit besonderem Hinblick auf die Operationen der ungarischen Armee an der oberen Donau und Waag. Leipzig, 1851.
- Szinnyei 1887. *Szinnyei József*: Komárom 1848–49-ben. Napló-jegyzetek. Bp. 1887.
- Thaly 1891. *Thaly István*: Bátori Schulcz Bódog. Életrajz. Körmöcbánya, 1891.

### 8.3. Sajtóforrások

- A Honvéd, 1869.
- Budapesti Hírlap, 1884, 1895.
- Függetlenség, 1884.
- Hazánk s a Külföld, 1867.
- Közlöny, 1848.
- Pesti Hírlap, 1884.
- Vasárnapi Újság, 1870.

### 8.4. Szakirodalom

- Balla 2018. *Balla Tibor*: Az önálló magyar hadsereg kérdése a kiegyezéstől az első világháború végéig. (1867–1918). Honvédségi Szemle 146. (2018) 3. sz. 129–140.

- Bea 2024. *Bea Csaba: 1848–49 emlékezete a dualizmus korában.* Bp. 2024.
- Bona 1998–1999. *Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* Bp. 1998–1999. I–III.
- Bona 2015. *Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Miskolc, 2015. I–II.  
(<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/>, utoljára elérve: 2025. jan. 6.)
- Buzinkay 2016. *Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Bp. 2016.
- Csikány 2022. *Csikány Tamás: Vécsey Károly honvédtábornok, az igaz s céltudatos férfiú.* Bp. 2022.
- Deák – Kövér 2014. *Deák Ágnes – Kövér György: Egy sorsüldözött rögeszméi.* Sasku Károly (1807–1869). In: Kövér György: *Biográfia és társadalomtörténet.* Bp. 2014.
- Dér 2015. *Dér Cs. Dezső: Az 1848–49-es I. magyar hadtest. Hadszervezés az önálló működés időszakában.* H. n. [Bp.] 2015.
- Diószegi 1965. *Diószegi István: Ausztria-Magyarország és a francia-porosz háború. 1870–1871.* Bp. 1965.
- Dümmerth 1964. *Dümmerth Dezső: Kishivatalnokok az Egyetemi Könyvtár szolgálatában 1836–1895.* In: *Az egyetemi könyvtár évkönyvei II.* Szerk. Mátrai László – Tóth András – Vértessy Miklós. Bp. 1964.
- Farkas 2015. *Farkas Katalin: „Névtelen félistenek” viszontagságai. Az 1848-49-es honvédek segélyezésének és nyugdíjának ügye a dualizmus korában.* *Hadtörténelmi Közlemények* 128. (2015) 415–444.
- Farkas 2017. *Farkas Katalin: „Régi honvédek” a kiegyezési rendszerben. Az 1848–49-es honvédegyleti mozgalom története a kiegyezéstől az*

- 1880-as évekig. *Hadtörténelmi Közlemények* 130. (2017) 1017–1055.
- Gera 1972. *Gera György*: Emlékirat. In: Világirodalmi lexikon. Főszerk. Király István. Bp. 1972. II. 1094–1095.
- Gergely–Veliky 1985. *Gergely András – Veliky János*: A függetlenségi ellenzék sajtója. In: A magyar sajtó története. 1867–1892. Szerk. Kosáry Domokos – Németh G. Béla. Bp. 1985. II./2.
- Hajagos 2022. *Hajagos József*: Dessewffy Arisztid, a vitéz huszártábornok. (Aradi vértanúk sorozat 7.) Bp. 2022.
- Hajdu 1999. *Hajdu Tibor*: Tisztikar és középosztály. Ferenc József magyar tisztjei. Bp. 1999.
- Hermann 1994. *Hermann Róbert*: Műfajok és tendenciák az 1848–49-es polgári memoárirodalomban. *Századok* 128. (1994) 113–134.
- Hermann 1999. *Hermann Róbert*: „Tenni kevés, de halni volt esély”. Az 1849. évi nyári hadjárat. *Hadtörténelmi Közlemények* 112. (1999) 223–276.
- Hermann 2007. *Hermann Róbert*: I. Ferenc József és a megtorlás. I. rész. *Századok* 141. (2007) 635–681.
- Hermann 2010. *Hermann Róbert*: A magyar hadsereg az 1849. április 26-i komáromi csatában. *Hadtörténelmi Közlemények* 123. (2010) 985–1004.
- Hermann 2017. *Hermann Róbert*: A tábornok hazatér. Görgei Artúr és a kiegyezés. *Hadtörténelmi Közlemények* 130. (2017) 989–1015.
- Kedves 2002. *Kedves Gyula*: Szabolcs a hazáért. A 48. honvédszászlóalj története az 1848–49-es szabadságharcban. Bp. 2002.
- Kolossa 1979. *Kolossa Tibor*: A dualizmus rendszerének kialakulása Magyarországon. In: Magyarország története 1848–1890. Főszerk.

- Kovács Endre. Szerk. Katus László. (Magyarország története tíz kötetben 6.). Bp. 1979. II. 814–850.
- Kosáry 1994. *Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés története.* Bp. 1994. I–II.
- Kréz 2025. *Kréz Gellért: „Nagyon unalmas az nekem, rólam és tetteimről beszélni...”.* Bátori Schulcz Bódog honvéd ezredes élete és életének elbeszélése. In: *Opuscula historica VI. Tanulmányok a Történész műhelyből.* Szerk. Erdélyi Kamilla – Selmeczi Péter – Varga Virág. Bp. 2025. (megjelenés alatt)
- Pásztai 2015. *Pásztai László: Az emberi tényező harcászati vonatkozásai az 1848–49-es szabadságharc példáján.* Hadtörténelmi Közlemények 128. (2015) 394–414.
- Pethő 1930. *Pethő Sándor: Görgey Arthur.* H. n. [Bp.], é. n. [1930.]
- Radnóti 1972. *Radnóti Sándor: Életrajz.* In: *Világirodalmi lexikon.* Főszerk. Király István. Bp. 1972. II. 1044–1046.
- Radnóti 1984. *Radnóti Sándor: Önéletrajz.* In: *Világirodalmi lexikon.* Főszerk. Király István. Bp. 1984. IX. 660–661.
- Sipos 2022. *Sipos Balázs: Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése. Egyének és közösségeik Magyarországon, 1848–1948.* Bp. 2022.
- Szinnyei 1893. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái.* Bp. 1893. II.